

Nagy Zsuzsanna

Beszámoló Klebelsberg-ösztöndíj által támogatott kutatásról

Párizs, 2018. október 1–31.

Kutatási tervem alapján azzal a céllal kértem a Klebelsberg-ösztöndíj támogatását, hogy a disszertációhoz hiányzó adatok után kutathassak a párizsi nemzeti könyvtár (Bibliothèque nationale de France, a továbbiakban BnF) kéziratárában. Disszertációm témája Bethlen Gábor külpolitikája és francia diplomácia a harmincéves háborúban (1619–1629). E kutatásból még hiányzott két, eddig ismeretlen diplomata, Sebastien de Breyant de Montalto és Leon de Priard személyének jobb megismerése, mivel rajtuk keresztül zajlott Bethlen Gábor és XIII. Lajos közvetlen kapcsolattartása 1625–1626 folyamán. Az ösztöndíj segítségével Párizsban feltárt források szórványos utalásokat tartalmaznak a francia és erdélyi szolgálatban is álló, így kettős követnek minősülő Montalto tevékenységére, azonban Priard-ról sajnos semmilyen sem, így róla továbbra sem tudni, ki volt és milyen szolgálatban állt.

A francia forrásadottságok megértéséhez ismerni kell a vizsgált időszak külügyi mechanizmusát, munkamegosztását a király és miniszterei között. Richelieu bíboros 1624. április 29-étől volt a királyi tanács tagja, majd augusztustól a feje. A döntéshozatalban azonban ekkor még nem beszélhetünk kizárólagos szerepéről, az mindig a tanácsstagok véleményének elhangzása után, a királytól függött – bár természetesen befolyása a külügyekre így is erőteljesnek nevezhető. A külpolitikai ügyek intézésében pedig a külügyi államtitkárok szerepe sem elhanyagolható, akik levelezésben álltak a különböző államokba delegált francia követekkel, így a hírek hozzájuk futottak be, a döntésekről ők tájékoztatták a követeket. Az 1624–1626 közötti éveket ebből a szempontból a külügyi államtitkári poszt megosztása jellemezte négy személy között.¹ Raymond de Phélipaux d’Herbault volt Spanyolország, Itália, Svájc és Grisons/Graubünden kanton felelőse, Charles de Beaucler d’Achères a hadügyek mellett Svédországé, Dániáé és Skóciáé, míg Nicolas Potier d’Ocquerre-hez tartozott a Német-római Birodalom, Lengyelország és Hollandia, Henri Auguste de Loménie de Brienne de Ville-aux-Clercs-hez pedig Anglia és az Oszmán Birodalom, valamint a

¹ A francia külpolitika intézményrendszerének és korszakbeli sajátosságainak bemutatásakor az alábbi művekre hagyatkozom: *Les affaires étrangères et le corps diplomatique français, Tome I, De l’Ancien Régime au Second Empire*, sous la dir. de Jean BAILLOU, Paris, 1984., 58–59. Madeleine HAEHL, *Les Affaires étrangères au temps de Richelieu: Le secrétariat d’État, les agents diplomatiques (1624-1642) (Diplomatie et histoire)*, Paris, 2006, 116–118.

levantei térség. A külügyi államtitkári posztokat egy 1626 tavaszán kiadott királyi rendelet vonta össze újra egy kézbe, ekkor az általános külügyi államtitkár Raymond de Phélippeaux d'Herbault lett.

Disszertációm témája, illetve a kutatási terv megvalósítása szempontjából kiemelt figyelmet fordítottam a négy közül az egyik államtitkár, Brienne,² illetve korábban atyja által összegyűjtött kéziratok átnézésére, hiszen Anglia és a Porta felelőseként ő rendelkezhetett a legnagyobb rálátással az erdélyi kapcsolatra: Erdélynek egyedül Konstantinápolyban volt állandó követsége, míg az 1625-ben megkötött hágai szövetséghez való csatlakozása céljából Bethlen Gábor követe 1626-ban érkezett Angliába. A hágai szövetséget megelőző időszakban egy ideig Franciaország csatlakozásáról is szó volt a Habsburg-ellenes koalícióhoz, azonban erre konfesszionális okokból végül nem került sor. A francia és az angol fél azonban dinasztikus házasság: a walesi herceg és XIII. Lajos nővére, Henriett Mária házassága révén is közeledett egymáshoz, amelynek tárgyalásaival, valamint a menyasszony Angliába kíséréseivel éppen Brienne-t bízták meg 1624–1625-ben. E korszak tárgyalásai egybeestek a száműzött cseh király, Pfalzi Frigyes hadvezérének, Mansfeldnek angol és francia zsoldba fogadásával, illetve az erdélyi fejedelemmel való kapcsolatfelvétellel is.

A Brienne-gyűjtemény az Antoine és Henri-Auguste de Loménie de Brienne francia államtitkárok által összegyűjtött és lemásoltatott, a korabeli francia külpolitikára és belső adminisztrációra vonatkozó dokumentumokból áll. Előbb Richelieu, majd Mazarin bíboros könyvtárába, míg utóbbi halálával a királyi könyvtárba került. Jelenlegi jelzete a BnF kéziratárában Nouvelles acquisitions françaises (a továbbiakban NAF) 6972–7328. E gyűjteményből azokat a jelzeteket kértem ki, amelyek címük, leírásuk és korszakolásuk alapján megfeleltek Bethlen Gábor uralkodásának és egyben Franciaországnak a vizsgált években folytatott diplomáciai tárgyalásairól is szólhattak. A kutatáshoz az alábbi segédletet használtam: *Catalogue général des manuscrits français: anciens petits fonds français III, Bibliothèque nationale*, par Henri OMONT, avec la collaboration de Camille COUDERC, Lucien AUVRAY et Charles DE LA RONCIERE, Paris, 1897, 62–92.

E gyűjtemény átnézése azonban a hozzá fűzött reményeket nem váltotta be: szinte egyáltalán nem tartalmazott Bethlen Gáborra, még kevésbé a két keresett diplomatára való utalást. Az alábbiakban listázom a kikért tételeket és jelölöm, amennyiben érintőlegesen a disszertációm témájához kapcsolható adatot találtam benne.

² Az 1620-as évek közepén folytatott külpolitikai tevékenysége után immár általános külügyi államtitkár lett 1643–1663 között. Életéről és karrierjéről lásd: L. LÉVÊQUE, *Le comte de Brienne (1595–1666)*, *Revue historique* 104(1910), 40–57, 241–264. Külügyi államtitkári tevékenységéről lásd: *Dictionnaire des Ministres des Affaires étrangères 1589–2004*, 53–63.

Miután a Brienne gyűjtemény átnézése sajnos hasztalannak bizonyult témám szempontjából, segítséget kértem Olivier Poncet professzortól, akin keresztül az École nationale des Chartes-tól a meghívólevelet kaptam, valamint a Párizsban korábban megismert, jelenleg a Pau-i Egyetemen dolgozó magyar történésztől, Harai Dénestől. Az ő tanácsukra néztem át a BnF nemesi név- és címeres gyűjteményének (Cabinet de d’Hozier, Carré d’Hozier, Dossiers bleus, Pièces originales) vonatkozó köteteit a két diplomata esetleges névváltozatai után kutatva. Továbbá a nemzeti levéltár (Archives nationales) Monuments historiques gyűjteménye KK1359–1364 közötti fondjait, amelyek az 1624–1626 közötti időszaknak a francia udvarból a különböző államokba delegált követeknek szóló levelei közül azokat tartalmazzák, amelyeknek felelőse Raymond de Phélipaux d’Herbault volt. Így az 1624–1625-ös évekre elsősorban az Itáliába és Spanyolországba, míg 1626 legelejétől már a Konstantinápolyba, Angliába, Hollandiába stb. küldött követutasításokat és leveleket. Míg a két keresett személy egyetlen névváltozatban sem szerepelt a névtárakban, addig a nemzeti levéltár anyagában sikerült olyan levelekre bukkannom, amelyek adatokat szolgáltatnak a Montalto által végzett erdélyi-francia kapcsolattartásra. A Brienne-gyűjteményből kikért iratok listázása után az alábbiakban az átnézett nemesi névtárakat és a nemzeti levéltárban kikért anyagot tüntetem fel, a megfelelő helyeken részletezve, milyen, a témám vonatkozásából fontos adatot tartalmaznak.

Ezúton is még egyszer szeretnék köszönetet mondani az ösztöndíj odaítéléséért.

1. Feldolgozott kéziratári és levéltári gyűjtemények

1.1 BnF, NAF 6972–7328

6976. Bulles de papes, traités de paix avec différents rois et autre pièces relatives à la cour de Rome (1278–1628)

6981. Recueil de différentes relations d’Italie, d’Espagne et de Constantinople (1597–1625)

6985. „Mémoires et traités concernant les royaumes de Sicile et de Naples; traités entre la république de Venise, les rois de France et les Honaldois; traités et autres actes de la république de Gênes avec les rois de France.” (1285–1632)

6992. Recueil de pièces concernant le duché de Mantoue et le marquisat de Montferrat 1628–1630.

6998. „Traitez entre les rois d’Angleterre et les rois de Castille, les empereurs, les princes de la maison d’Autriche, les rois d’Espagne, les rois de Navarre, l’électeur Palatin, les ducs de Bretagne et les princes de Wales.” (1212–1624)

7003. Traités de paix entre les rois de France et les rois d’Angleterre 1527–1629.

7005. „Meslanges contenans plusieurs lettres, tiltres, actes et autre memoires concernans les affaires entre les rois de France et les rois d’Angleterre, depuis l’an 1190 jusqu’en l’an 1625.”

7016. „Lettere di Luigi Vallaresso, ambasciatore residente della serenissima repubblica di Venetia appresso Giacomo, re della Gran Bretagna.” (1622–1624)

Fol. 184v–185r. 1623. október 6. Calverttel beszélgetve: "*Questo istesso mi disse egli d'haver inteso, e que per pretesto si valevano Spagnoli dell'offesa ricevuta dall'Imperatore per gli offitii mali fatti a Constantinopoli dell'Ambasciator Ollandese a favor di Gabor e confesso che non bisognava per ni uno modo tollerar l'oppressione / d'essi Ollandesi.*"

Fol. 316r–v. 1624. június 28. Pfalzi Frigyes és Erzsébet ügynöke, azaz Johann Joachim von Rusdorf Károly herceggel tárgyalva: "*lo stesso Agente ha fatto qualche istanza al Principe di scrivere al Gabor per mezzo d'un Ungaro de suoi ser.ri [servizi?] qui incognito, ma anco questo ha negato / il Principe chiamando esso Gabor persona instabile e da non fidarsi.*" Az idézet Szenci Molnár Albertre utal, aki 1624 júniusában tartózkodott Angliában, és akit Rusdorf Károly walesi herceg figyelmébe ajánlott, mint akivel üzenhetne Bethlen Gábornak, de a herceg nem bízott a fejedelemben.³

³ Rusdorf, Szenci Molnár Albert, valamint Bethlen Gábor kapcsolattartására vonatkozóan lásd: HERPEI János, *Adatok Szenci Molnár Albert életéhez = Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez I.*, szerk. KESERŰ Bálint, Budapest–Szeged, 1965, 11. DÁN Róbert, GÖMÖRI György, *Szenci Molnár Albert Angliában, Irodalomtörténeti Közlemények*, 3/83(1979), 278–280. P. VÁSÁRHELYI Judit, *Johann Joachim von Rusdorf válogatott levelei*, Lymbus. Művelődéstörténeti Tár 3(1991), 99–172. Uő., *Molnár Albert és Johann Joachim von Rusdorf*, *Irodalomtörténeti Közlemények* 3(1980), 335–342.

7017–7020. „Recueil des lettres, mémoires, actes, instructions et contractz faitz au traité de mariage d’entre Madame Henriette-Marie, soeur du roy [Louis XIII] et Charles Ier, roy de la Grande-Bretagne, ès années 1624 et 1625.”

7021. „Négociations de M^r le Mareschal de Bassompierre, envoyé ambassadeur extraordinaire en Angleterre de la psrt du roy [Louis XIII], l’an 1626.

7022. „Négociation de Mr de Blainville, chevalier des Ordres du roy, ... son ambassadeur extraordinaire en Angleterre.”

7049. „Traictez des empereurs des Turcs avec les papes, les empereurs d’Allemagne, les rois de France et de Pologne et les Vénitiens” (1494–1617). Traités du roi Louis XIII avec les Barbaresques, le roi de Perse et le grand duc de Moscovie (1625–1635).

7057. „Description sommaire de l’Empire d’Allemagne, des royaumes de Danemark, Suède et Pologne et du grand duché de Moscovie, ,, par Godefroy. Recueil de pièces sur les affaires d’Allemagne (1630–1637).

Fol. 111. Lettre du Cardinal de Strigonie sur ce que le Pape ne l’avoit pas voulu avoir comme ambassadeur de l’empereur, avril 1632.

7058. „Lettres, actes et mémoires concernans les empereurs d’Allemagne et les Électeurs de l’Empire.” (1338–1637)

7059. „Traitez entre les empereurs d’Allemagne et les rois de France; ... traitez entre les rois de France et les Électeurs ecclésiastiques, les électeurs Palatins, les archiducz d’Autriche, les ducs de Wirtemberg et autres princes allemans et les villes de la Hanse teutonique.” (1198–1631)

Fol. 226v. Bethlen Gábor és II. Ferdinánd pozsonyi fegyverszünete

7065. Recueil de traités et pièces concernant les affaires de Bohème, de Hongrie et de Pologne. (1331–1620). Letölthető a www.gallica.fr adatbázisból.

7259. „Instructions baillées par le roi [de France] à plusieurs ambassadeurs, tant ordinaires qu’extraordinaires, envoyez en Angleterre, Hollande, Constantinople et en Perse.” (1590–1626)

7306. Recueil de pièces, lettres, traités, etc., concernant le Danemark, la Norvège et la Suède. (1295–1635)

1.2 Nemesi név- és címgyűjtemények

BnF, Cabinet de d’Hozier 242: Montalto

BnF, Dossiers bleus 133, Pièces originales 58: Breyand

BnF, Dossiers bleus 134, Pièces originales 510: Briand, Briard, Briarde, Briart

BnF, Dossiers bleus 70: Beaucours

BnF, Carré d’Hozier 71, Pièces originales 239: Beaucourt

BnF, Cabinet de d’Hozier 30: Baucourt

1.3 Archives nationales, Monuments historiques, Série KK

Azokat a leveleket sorolom fel, amelyekben szó esik Bethlen Gáborról vagy Montaltóról, akit Montespin néven említenek a francia források.

KK1361, Fol. 111v. d’Herbault levele Haligre velencei követnek, 1625. február 6. Bethlen Gábor és II. Ferdinánd közötti béke megtöréséről.

KK1361, Fol. 310. d’Herbault levele Haligre velencei követnek, 1625. május 2. Bethlen, Svédország és Dánia említése a létrehozandó szövetségi rendszer kontextusában.

KK1363, Fol. 193v-194r. d'Herbault levele Césy konstantinápolyi követnek, 1626. március 20. erdélyi-francia tárgyalások Bornemissza Ferencen, Tomasso Fornettin és Montespín-en (Montaltón keresztül). Közlöm az alább mellékelt forráskiadásban.

KK1363, Fol. 257v. XIII. Lajos levele Césy konstantinápolyi követnek, 1626. április 3. Bethlen Gábortól kapott levelek, valamint a portai spanyol-oszmán békekötés tematikája.

KK1363, Fol. 257v. d'Herbault levele Césy konstantinápolyi követnek, 1626. április 17. Nehezen lehetne teljesíteni a fejedelemnek ígért pénzbeli és katonai segílyt. Bethlen embere (Montalto) még mindig Párizsban van. Közlöm az alább mellékelt forráskiadásban.

KK1363, Fol. 332v. XIII. Lajos levele Césy konstantinápolyi követnek, 1626. május 1. megküldi Césynek Montespín (Montalto) a fejedelemtől kapott instrukcióit (e melléklet sajnos nem maradt fenn Césy kiterjedt levelezésében, legalábbis eddig nem sikerült a nyomára bukkannom). Közlöm az alább mellékelt forráskiadásban.

KK1364, Fol. 50. XIII. Lajos levele Césy konstantinápolyi követnek, 1626. július 7. a király szerint Bethlen mégsem annyira lelkesen támadná meg a császárt, mint ahogy azt hirdeti.

KK1364, Fol. 138v. XIII. Lajos levele Césy konstantinápolyi követnek, 1626. augusztus 18. Tomasso Fornetti és Bornemissza Ferenc követségei, Bethlen és Mansfeld várható sziléziai seregegyesítése.

KK1364, Fol. 167. d'Herbault levele Césy konstantinápolyi követnek, 1626. augusztus 2. Mansfeld és Bethlen remélt diverziójáról.

KK1364, Fol. 258-259. XIII. Lajos levele Césy konstantinápolyi követnek, 1626. október 2. a király nem akarja, ahogy az oszmánok megtámadják Ausztriát. Césy megakadályozta, hogy a szultánnak a Bethlenhez írt parancslevelében megnevezzék az uralkodót.

KK1364, Fol. 260v-261r. d'Herbault levele Césy konstantinápolyi követnek, 1626. október 16. Bethlen hadba lépésének híre a császár ellen.

KK1364, Fol. 285. d'Herbault levele Valembourg bécsi követnek, 1626. október 12. Bethlen hadjáratának állása, még nem egyesítette seregeit Mansfeldével.

KK1364, Fol. 325v. XIII. Lajos levele Césy konstantinápolyi követnek, 1626. november 13. a budai pasa és az erdélyi fejedelem magyarországi hadjáratáról.

KK1364, Fol. 368. d'Herbault levele Valembourg bécsi követnek, 1626. november 2. Bethlen és Wallenstein magyarországi hadjáratáról.

KK1364, Fol. 369v-370r. d'Herbault levele Valembourg bécsi követnek, 1626. november 17. ugyanerről a hadjáratról.

KK1364, Fol. 395. XIII. Lajos levele Césy konstantinápolyi követnek, 1626. december 11. Bethlen feleségének fejedelemmé választásáról.

KK1364, Fol. 423. Marcheville instrukciói a Német-római Birodalomba mentében, 1626. december. a dán király és a bajor herceg között közvetítendő béke kapcsán kitér Bethlenre és arra az esetre, ha a dán király értesíteni akarná a fejedelmet a békekötésről.

KK1364, Fol. 428v, d'Herbault de Masan velencei követnek, 1626. december 21. véleménye szerint Bethlennek sosem állt szándékában háborúskodni. Mansfeld a budai fürdőben jár.

KK1365, Fol. 3v. d'Herbault levele Valembourg bécsi követnek, 1627. január 2. Bethlen és II. Ferdinánd békekötéséről.

KK1365, Fol. 10. XIII. Lajos levele Césy konstantinápolyi követnek, 1627. január 6. fenti békekötésről.

KK1365, Fol. 73. XIII. Lajos levele Césy konstantinápolyi követnek, 1627. február 4. helyesli Césy közbenjárását, aminek hatására a szultán a lengyel királynak írt levelébe az erdélyi fejedelemről kedvezően ír.

KK1365, Fol. 261v-262r. XIII. Lajos levele Césy konstantinápolyi követnek, 1627. május 14. Césy és az erdélyi kapitány tárgyalásai kapcsán a követ jól tette, hogy visszautalta az

erdélyieket a Montespinnek (Monaltónak) adott instrukciókhoz. Közlöm az alább mellékelt forráskiadásban.

KK1365, Fol. 284v-285r. XIII. Lajos levele Césy konstantinápolyi követnek, 1627. május 28. Bethlen erőfeszítései, hogy megakadályozza a császár és a szultán közötti békekötést. A fejedelem érdekei.

KK1366, Fol. 352v-353r. XIII. Lajos levele Césy konstantinápolyi követnek, 1627. július 23. a két császár közötti békéről és a fejedelemtől szóló megfontolások.

KK1366, Fol. 478v. d'Herbault levele Césy konstantinápolyi követnek, 1627. október 25. Bethlen Péter jövődő látogatásáról a francia udvarban, akit a nagybátyja érdemeihez méltóan fognak fogadni.

2. Magyar vonatkozásból még kutatásra érdemes gyűjtemények

Korábbi párizsi kutatásaim során, a Kont Ignác által összeállított bibliográfia⁴ nyomain elindulva már átnéztem azokat a fondokat, amelyek Magyarország vagy Erdély, illetőleg Bethlen nevét említik akár címükben, akár leírásukban. Ennek az anyagnak az átnézése azzal a tanulsággal járt, hogy az ilyen megnevezésű fondok csak elvétve tartalmaznak eredeti leveleket, de még kéziratos másolatban is inkább olyan dokumentumokat, amelyek több példányban, több európai levéltárban vagy korabeli nyomtatványokon elérhetők. A kutatás során ezért érdemes volt mindazon államokra vonatkozó iratokat átnézni, ahol a fejedelem követei megfordultak; továbbá a külügyi mechanizmusban érdekelt személyek papírjait. Ebből a szempontból Brienne gyűjteményének feltárása sajnos hiábavalónak bizonyult. Szerencsére a másik külügyi államtitkárhoz, d'Herbault-hoz köthető levelezés viszont tartalmazott hasznos információkat. A Klebelsberg-ösztöndíjjal elvégzett kutatás után immár úgy vélem, hogy a disszertációm témájához számba jöhető gyűjteményeket és forrásokat nagyjából teljesen áttekintettem. Az egyetlen hátralévő irateggyüttesnek a francia akadémia könyvtárában (Bibliothèque de l'Institut) található Godefroy-gyűjtemény számít még, amelynek kutatásához azonban két francia akadémikus ajánlására van szükség. Ez a

⁴ KONT Ignác, *Bibliographie française de la Hongrie*, Paris, 1913.

gyűjtemény mind Bethlen Gábor fejedelemsége idejére, mind más korszakokra vonatkozóan tartalmazhat még ismeretlen anyagokat, feltárásukat a távolabbi jövőre tervezem.

3. A kutatáshoz kapcsolódó publikációk és publikációs tervek

Az Archives nationales-ban talált, Montalto követségeire vonatkozó levelekből válogatást közlök: *Francia követ Erdélyben 1625-ben*, Levéltári Közlemények, 1-2/2018, megjelenés előtt.

Szintén az Archives nationales-ban talált levelek felhasználásával, a pályázat során vizsgált korszakban Bethlen Gábor külpolitikájára reflektáló cikkem: *Egyéni érdek, közösségi érdek, államérdek: A gyarmati béke szerepe az erdélyi-francia tárgyalásokon 1625–1626 folyamán = Hétköznapiak az oszmán uralom idején*, szerk. J. Újváry Zsuzsanna, konferencia kötet megjelenés előtt.

Mindkét tanulmány szövegét mellékelem a beszámolóhoz. A begyűjtött adatokat ezen kívül a készülő disszertációmban használom fel: Bethlen Gábor és francia diplomácia a harmincéves háborúban (1619-1629)

4. A kutatáshoz segítséget nyújtó szakemberek neve és elérhetősége

Olivier Poncet: Olivier.Poncet@enc-sorbonne.fr

Harai Dénes: denes.harai@gmail.com

Budapest, 2019. január 21.

Nagy Zsuzsanna

MELLÉKLET 1

Hámori Nagy Zsuzsanna

*Francia követ Erdélyben 1625-ben*⁵

A 19. századi magyar történetírásban⁶ már ismert volt az a tény, hogy 1625 telén „Boccourt de Montealto” személyében francia követ járt Bethlen Gábor udvarában, akivel a fejedelem közölte azokat a feltételeket, amelyek alapján hajlandó lenne megtámadni II. Ferdinándot. E követség részleteit jobban megvilágító források egészen a 21. századig lappangtak, vagy csak a külföldi történetírásban, közelebbről a lengyel szakirodalomban⁷ voltak megemlítve. Az a néhány forrás, amelyre a korábbi történetírók támaszkodtak, mára jórészt elfeledett forráskiadványokban⁸ jelent meg, míg egy nemrég – részben újra – felfedezett levélrészlet⁹ sem vált széles körben ismertté. Az alábbiakban arra teszek kísérletet, hogy a szórványosan felbukkanó források eddigi összességére támaszkodva bemutassam Sebastien de Breyant de Montalto követségét Erdélyben 1625 legelején. Bár a sorsát és tevékenységét illetően jórészt továbbra is csak hipotetikusán lehet fogalmazni, a homályos képet a tanulmány végén közölt levélrészletek, valamint a korábban kiadott források újraértelmezése árnyalja.

A többféle névváltozatban¹⁰ említett francia követ származása sajnos ismeretlen, de a kettős név és a *de* előtag nemesi családra utal. A párizsi *Bibliothèque nationale* címeres gyűjteménye, a *Cabinet de d’Hozier* sem ad meggyőző felvilágosítást egyik névváltozat ügyében sem. A francia vidéki nemességet listázó kötetek elsősorban a 17. század végére vonatkoznak, ráadásul a hasonlóan írt vezetéknevek esetében a Sebastien keresztnév hiányzik. A követ nemigen állhatott rokonságban a nagyhírű, itáliai Montalto-ból származó és a város nevét melléknévként viselő Peretti családdal sem¹¹, akik közül a 16. században V. Sixtus pápa származott, az 1620-as évek elejéig pedig Alessandro Peretti di Montalto bíboros mint

⁵ Krakkói és párizsi kutatásaimat a Campus Mundi, illetve a Klebelsberg ösztöndíj segítségével folytattam 2018 júliusában és októberében.

⁶ Gindely Antal, Acsády Ignác: *Bethlen Gábor és udvara 1580-1629*. Budapest, 1890, 122.

⁷ Urszula Augustyniak, Wojciech Sokolowski: *"Spisek orleański" w latach 1626-1628*, 1990.

⁸ Óváry Lipót (szerk.): *Oklevéltár Bethlen Gábor diplomáciai összekötetései történetéhez. A velencei állami levéltárban Mircse János által eszközölt másolatokból*, Budapest, 1886.

⁹ Ioan Hudiță: *Recueil de documents concernant l'histoire des Pays Roumains tirés des archives de France, XVIe et XVIIe siècles*, Iași, 1929. Gindely Antal: *Okmánytár Bethlen Gábor fejedelem uralkodása történetéhez*. Budapest, 1890.

¹⁰ Dénes Harai: *Gabriel Bethlen: Prince de Transylvanie et roi élu de Hongrie (1580-1629)*. Paris, 2013, 246. Ugyanezt a levelet részleteiben már közölte Hudiță: *Recueil... i. m.* 35-37 is, de a Montaltóról szóló néhány mondat nélkül.

¹¹ Sebastianus Boecourt / Breyant de Monte Alto, Montespin(a), Montesfrin. Utóbbi azonban valószínűleg egy forrásközlésben előforduló átírási hiba. Vö. *Uo.* 50.

¹² Bibliothèque nationale de France (továbbiakban BnF), Cabinet d’Hozier 242. A gyűjtemény a Montalto városnevet Montalte családnévként kezeli.

Lengyelország protektora működött.¹² A Montespin névváltozat sem vezet pontos eredményre: e Savoyában található uradalmat a kora újkorban egy Aymon-nak nevezett család birtokolta, akik a hercegi ház tisztviselői voltak, és akiknek nem volt Sebastien nevű leszármazottjuk.¹³ Sajnos a családnevek különböző változatainak (Breyand, Beauours, Beaucourt, Baucourt) vizsgálata sem bizonyult eredményesnek.¹⁴

Családjával ellentétben a követ rangjára vonatkozóan fennmaradtak információk: mivel igyekezett titokban tartani a nevét, Montalto magára egy katonai tisztséggel hivatkozott. Ez Pázmány Péter latin nyelvű levelében¹⁵ őrződött meg: az itt szereplő *magister campi*, franciául *mestre de camp* kifejezés magyarul az ezred élén álló parancsnokot jelöli. A gyalogság esetében e magas katonai tisztségre Franciaországban még IV. Henrik korában is személyesen jelölték ki választottjukat a királyok, míg a parancsnokok és a kapitányok a többi hadseregnem posztjaira a *Colonel général* kinevezésével kerültek. Ugyanakkor a 17. században bevett – és a hadsereg esetében tiltott – gyakorlat volt a tisztségek megvásárlása is.¹⁶ Mint később látható lesz, Montalto minden bizonnyal a lovasság kötelékébe tartozott, de agyagi helyzetét tekintve nem valószínű, hogy lett volna pénze ilyen magas tisztséget vásárolni magának. Katona voltában azonban nem szükséges kételkedni annak ellenére sem, hogy később a kereskedő álcáját választotta. Ha ugyanis a katonai pályát és a Montespin nevet együtt vizsgáljuk, érdekes összefüggéseket találhatunk.

Elsőként az 1610-es évek moldvai fejedelmi trónharcaihoz kell visszanyúlni. 1620-ban jelent meg a Charles de Joppecourt lotaringiai nemes visszaemlékezéseinek alapuló történet Párizsban,¹⁷ amely a moldvai trónharcok mellett elsősorban a Movilă család rokonaként¹⁸ érdekelt Samuel Korecki lengyel korona hetman kalandos életére: Ecaterina Movilăval kötött házasságára, konstantinápolyi fogságából való szökésére koncentrált. A Porta által támogatott II. Ștefan Tomșa elleni véres harcokban Korecki jövődő sógora, Alexander Movilă 1615-

¹² Barbara Przybyszewska-Jarmińska, Music in Poland under Bishops' Patronage at the Turn of the 17th Century, In: *Italian Music in Central-Eastern Europe. Around Mikolaj Zieleński's «Offertoria» and «Communiones» (1611)*, eds. Tomasz Jeż, Barbara Przybyszewska-Jarmińska, Marina Toffetti. Venezia, 2015, 13–29.

¹³ *Histoire de Bresse et de Bugey [...] Troisième partie*. Par Samuel Guichenon [...]. Lyon, 1650, 8–9.

¹⁴ BnF, Dossiers bleus 133 és 70. Carré d'Hozier 71. Cabinet de d'Hozier 30.

¹⁵ Pázmány Péter levele II. Ferdinándnak. Nagyszombat, 1625. február 12. Közli: Gindely A: *Okmánytár... i. m.* 407–409.

¹⁶ Olivier Chaline: *Les armées du Roi: le grand chantier XVIIe-XVIIIe siècle*. Paris, 2016. 20-21, 41-43.

¹⁷ *Histoire sommaire des choses plus mémorables advenues aux derniers troubles de Moldavie [...] Composé par M. Jacques Baret Avocat en Parlement sur les mémoires de Charles de Joppecourt Gentilhomme Lorrain, qui portoit les armes durant ces troubles à la suite des Princes Polonois*. Paris, chez Toussaint du Bray, 1620.

¹⁸ A moldvai fejedelmi család házasságpolitikája révén szorosan beépült a lengyel nemesség körébe is, hiszen Alexander lánytestvérei mind lengyel főnemesekhez mentek hozzá. A lengyel-moldvai összefonódásoknak és eseményeknek Bethlen Gábor fejedelemségére gyakorolt hatásáról lásd: Borbély Zoltán: *A Homonnai Drugeth György vezette Bethlen-ellenes mozgalom nemzetközi hátteréhez*. In: *Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene. A Bethlen Gábor trónra lépésének 400. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*. Szerk. Dáné Veronka, Horn Ildikó et al. Kolozsvár, 2014. 303–307.

1616 fordulóján került rövid időre hatalomra. A francia nyelvű história pedig megemlékezik trónfoglalásáról és Iaşiba való bevonulásáról, amelynek alkalmával Samuel Korecki és Michał Wiśniowiecki lengyel arisztokratákon kívül egy 60 fős francia lovascsapat is kísérte, amelynek kapitánya bizonyos Montespín volt. A leírás szerint a kapitány vitézen harcolt a lengyel nemesek vezetése alatt nem csak az Alexander trónra kerülését megelőző Tătăreni-Tăuțesti csatában 1615 novemberében,¹⁹ hanem a fejedelem bukásakor is. A moldvai lengyel befolyás megtörésére és Tomşa trónra ültetésére 1616 nyarára felvonultak Iszkender boszniai pasa seregei és augusztus legelején, Drăcșaniál döntő csapást mértek a Movilă-pártra. A francia nyelvű krónika szerint Montespín 60 fős csapatából csak tizenketten, hét lengyel és öt francia katona maradt életben, köztük a kapitány is. A hadjárat eredményeképpen a Movilă-párt híveire és a rabokra konstantinápolyi fogság vagy gályarabság várt, azonban Tomşa megkegyelmezett Montespínnek és szabadon engedte, hátha még jó szolgálatot tehet neki.²⁰

Ha a históriáról lefejtjük a túlzásokat, akkor is feltűnő, hogy vajon mi járatban volt egy francia katonai kontingens Moldvában, az 1610-es évek derekán. Minden valószínűség szerint Samuel Korecki zsoldjában állva kerültek Alexander Movilă kíséretébe és harcoltak a fejedelemért, mivel a herceg már 1610-ben, az orosz fronton folyó harcokra zsoldjába fogadta a francia alakulatot.²¹ Az sem kizárható, hogy a számos francia, lotaringiai és vallon nemest megmozgató tizenötéves háború után maradtak a térségben.²² Véleményem szerint a lengyel zsoldba szegődés és a harc az oszmánok ellen eredetileg feltételezett némi ideológiai elkötelezettséget is, legalább a katonák egy részéről. Nem tudni, hogy a fenti krónikában szereplő Montespín, miután túlélte a Drăcșani csatát, visszatért-e Franciaországba (és ha igen, mikor), vagy pedig újra Lengyelországban keresett pártfogót. Ha pedig a személye megegyezik a Bethlen Gábornál járó Montaltóval, és valóban a moldvai trónharcokban edződött, akkor mindez bizonyára jó ajánlólevél lehetett számára XIII. Lajos szolgálatát keresve, és nem csoda, hogy pont őt választották az erdélyi fejedelemhez, majd

¹⁹ *Histoire sommaire... i. m.*, 65-66. A lengyel-moldvai közös hadviselésről lásd: Florin Pintescu: *Considerații privind cooperarea militară moldo-polonă în timpul dinastiei Movilă (1595–1616)*. Revista de Istorie a Moldovei, 2005(1-2), 105–106.

²⁰ Mindeközben Bethlen Gábor olyan szorult helyzetbe került ezen oszmán hadjárat alkalmával, hogy csak Lippa átadása árán kerülhette el a török seregek Erdélyen való átvonulását. A részletekről lásd: Sudár Balázs: *Iszkender és Bethlen Gábor: a pasa és a fejedelem*. Századok 2011(4), 984–986.

²¹ Az orosz és svéd fronton is szép számmal megtalálható francia zsoldosokról további adatokat közöl Joppécourt krónikájának készülő kritikai kiadásában Emmanuel Antoche. Ezúton is köszönöm a szerző előzetes információit.

²² Legalábbis felveti ezeknek az összefüggéseknek a lehetőségét Uő: *Le gentilhomme lorrain Charles de Joppécourt et l'histoire de la principauté de Moldavie dans la deuxième décennie du XVIIe siècle*. In: *Combattre, gouverner, écrire: études réunies en l'honneur de Jean Chagniot*. Paris, 2003. 69, 8. l.j.

Lengyelországba szóló küldetésre. Ugyanakkor – mint majd később látható lesz – a katolikus vallásban való állhatatosság mégsem volt a legjellemzőbb tulajdonsága.

Majdnem tíz év telt el a moldvai események óta, amikor Sebastien de Breyant de Montalto XIII. Lajos követeként Erdélybe érkezett. Érkezésével kapcsolatban számos kérdés merül fel: mindjárt a pontos dátum, a követ viselkedése, útvonala, és egyáltalán az is bizonytalannak tűnik, hogy valóban először járt-e Bethlen Gábor udvarában. A követség pontos időpontja azért sem állapítható meg teljes biztonsággal, mert minden forrás mást említ. Míg a Bornemissza nevű levélíró – aki egyébként nem volt jelen személyesen a francia követ érkezésekor – a megelőző év, tehát 1624 karácsonyára,²³ addig a fejedelem alább közölt levele december 31-ére utal. Végül pedig Szeller Márton a velencei tanács előtt tartott beszámolójában 1625. január 2-ára tette a francia követ Erdélybe érkezését.²⁴ Bár vélhetően a fejedelmi udvar által megadott dátum a mérvadó, talán az a megfogalmazás a legcélszerűbb, hogy Montalto 1624–1625 fordulóján járt Gyulafehérváron, ahol mintegy három hetet töltött.

A francia követ viselkedését és jellemét illetően a Bornemissza által, hallomás alapján lejegyzett információk²⁵ állnak rendelkezésre, amelyek meglehetősen sötét képet festenek Montaltóról. Az erdélyi levélíró nem valódi követnek, hanem egyenesen „*csaló*”-nak tekintette a franciát, aki a beszámolók alapján „*szükséget szenvedő, pénz nélküli személy*” benyomását keltette és különböző – nem részletezett – indokokkal magyarázta szorult helyzetét. Bornemissza azt is feljegyezte, hogy sem életmódja, sem viselkedése alapján nem hitte el, hogy valóban XIII. Lajos küldte volna Montaltót Bethlenhez, annak ellenére sem, hogy a francia uralkodó megbízólevelével érkezett Gyulafehérvárra. Az elvben a legkeresztényibb király szolgálatában járó követet még gyanúsabbá tette az erdélyi szemében, hogy az európai Habsburg-ellenes körök, név szerint Heinrich Matthias von Thurn gróf és Pfalzi Frigyes leveleit is magával hozta; továbbá hogy kezdetben katolikusnak vallotta magát, de amint megtudta, hogy a fejedelem milyen vallású, elhagyta katolikus hitét. Levele végén mindenesetre címzettje, a konstantinápolyi francia követ megítélésére bízta az ügyet, mondván, ő bizonyára jobban ismeri XIII. Lajos futárait, valamint azt is, miért üzenne az

²³ Erdélyi úr levele Philippe de Harlay de Césy konstantinápolyi francia követnek. Fogaras, 1625. március 15. Ld. az 5. lábjegyzet hivatkozásait. A levélíróat Ioan Hudița Bornemissza Ferencként azonosította, míg Bornemissza Jánosként Harai Dénes: *A francia–erdélyi kapcsolatok titkos útjain. Bornemissza Ferenc és János diplomáciai tevékenysége az 1620-as években*. In: *Széljegyzetek Magyarország történetéhez*. Szerk. Illik Péter. Budapest, 2016. 34–73. A Bethlen Gábor szolgálatában álló kolozsvári Bornemissza családnak azonban nem volt ilyen nevű tagja. Dáné Veronka: Egy cubicularius klán ismeretlen ága: a kolozsvári Bornemiszák. Előadásként elhangzott az MTA BT TTI és az Erdélyi Múzeum Egyesület közös, Hivatalnok-értelmiség a korai Erdélyben II. című konferenciáján 2016. október 25-én. Köszönöm Dáné Veronkának, hogy rendelkezéseimre bocsátotta az előadás szövegét. A levélíró pontos kilétének kérdésére jelenleg nem térek ki.

²⁴ Szeller Márton a velencei tanács előtt, 1625. október 9. Közli: Öváry L.: *Oklévtár* ... i. m. 159.

²⁵ Bornemissza levelét idézi és elemzi Harai D.: *A francia–erdélyi kapcsolatok*... i. m. 49–51.

uralkodó Erdélybe, különösen a számára stratégiai fontosságú Valtellina völgy²⁶ „visszafoglalása” után.

Bethlen Gábor alább közölt levele a fenti gyanúval szemben megerősíti, hogy Montalto valóban XIII. Lajos követe („*internuntius*”) volt. A fejedelmi udvartól korábban távol lévő Bornemissza ekkor még valószínűleg nem tudott a felszínen spanyolbarát francia külpolitika azon fordulatáról sem, amely 1624–1625 során titkos kapcsolatokat keresett a protestáns német fejedelmekkel, valamint a Habsburg-ellenes uralkodókkal:²⁷ Ebben a kontextusban fordultak az erdélyi fejedelem felé is azzal a reménnyel, hogy katonai diverziót támaszthat a császár hátában. Jelen tanulmány keretei nem teszik lehetővé a formálódó, ám végül csak húsz évvel később, a munkácsi szerződés²⁸ révén megvalósuló erdélyi-francia szövetség részleteinek megvilágítását, azonban fontos kijelenteni, hogy annak gyökerei, főbb pontjai mind Sebastien de Breyant de Montalto követségéhez és Bethlen Gábornak az erre adott rezolúciójához²⁹ nyúlnak vissza.

Bornemissza levele további érdekességeket is tartalmaz, mégpedig Montalto útvonalát illetően, amely az erdélyi úr szempontjából további bizalmatlanságot szült a francia követ felé. Állítása szerint ugyanis Bécs, Lengyelország, Konstantinápoly és Velence is felmerült mint lehetséges úti célja, majd végül Lengyelország felé távozott. E kérdésben szintén Pázmány Péter már említett levele jelent némi fogódzót: eszerint Montalto a fejedelemtől visszatértében áthaladt Bécsen és színleg Konstantinápoly felé indult volna tovább, valójában azonban Lengyelországba ment. Úgy tűnik tehát, hogy a feltűnően sok úti cél hangoztatásával

²⁶ Franciaország a Velencével és Savoyával létrehozott lyoni liga (1623) által igyekezett beleszólni abba a konfliktusba, amely a Svájcban található Valtellina völgy feletti szuverenitást gyakorló protestáns Grisons/Graubünden kanton és a spanyolok által támogatott katolikus alattvalók között folyt. A sikeres katonai tevékenység ellenére Franciaország 1626-ban a spanyolok számára előnyös békét kötött, mivel az időközben kirobbanó hugenotta felkelés angol támogatása idején szüksége volt a spanyolok barátságára. A francia külpolitika ezen szakaszáról röviden lásd: Geoffrey Parker: *The Thirty Years War*, 63–64; 69–70; Robert Bireley: *The Jesuits and the Thirty Years War: Kings, Courts, and Confessors*, 63–64.

²⁷ A protestáns államok felé való nyitást Charles de La Vieuville márki kezdeményezte, majd kegyvesztettsége után Richelieu bíboros folytatta. A hatalomváltásról részletesen lásd: Jean-Christian Petitfils: *Louis XIII*, 352–369.

²⁸ A munkácsi szerződés okmányai. Közli Szilágyi Sándor: *Okmánytár I. Rákóczy György svéd és francia szövetekeisének történetéhez*. Budapest, 1873.

²⁹ A Montalto által hozott francia ajánlatra csak következtetni lehet a korábban már idézett Pázmány levél alapján, miszerint Bethlent felkérték a formálódó Habsburg-ellenes konföderációhoz való csatlakozásra, a császár elleni hadviselésre török segítséggel, valamint 200 ezer tallér kifizetését ajánlották fel Velencében, ha elköteleződik a szövetség mellett. Lásd a 10. lábjegyzetben említett levelet. További adatok találhatóak a fejedelem válaszában egy másolatában, amelyet Pfalzi Frigyesnek küldött bizonyos Johannes Castner nevű embere által, és amelyet újabban Kármán Gábor talált meg Münchenben – ezúton is köszönöm a dokumentum megosztását. BHStA Kasten Blau 122/3c. Fol. 163–164. Vélhetően megegyezik azzal, amelyre Gindely Antal hivatkozik mint „Müncheni állami levéltár. Azon föltételek, melyek mellett Bethlen kész volt a szövetséghez csatlakozni s melyeket Boccourt de Montealtoval közölt.” Gindely A: *Bethlen Gábor és udvara ... i. m.* 154. lj. Lásd továbbá Frigyes válaszát e rezolúcióra, Hága, 1625. március 31. Közli Uő.: *Okmánytár ... i. m.* 409–411.

a követ – és / vagy Bethlen Gábor³⁰ – a valós irányt igyekezett eltitkolni a császári oldal elől, láthatóan nem sok sikerrel. A francia követnek a régióban való átutazása ráadásul másoknak is feltűnt. A bécsi velencei követ, Marc Antonio Padavin az éppen formálódó, a Habsburg és az Oszmán Birodalom közötti gyarmati béketárgyalások kontextusába helyezte, amikor úgy fogalmazott: a császári oldal az inkognitóban járó francia követ áthaladása miatt még az erdélyi fejedelem bevonására is hajlandónak mutatkozott a béketárgyalásokba, hogy még jobban el ne idegenítse.³¹ A követ jelleméről és viselkedéséről mondottakból tehát e kérdéskör nem feltétlenül Montalto alkalmatlanságát bizonyítja, bár felmerül a gyanú, hogy nem a saját könnyelműségéből derült-e fény útvonalára és alkudozásaira a fejedelemmel. Vallásának hirtelen elhagyását tekintve azonban elmondható, hogy arra minden bizonnyal Bethlen Gábor és udvara könnyebb megnyerése érdekében került sor, bár sokakban éppen az ellenkező hatást válthatta ki. Vélhetően nem maradt tartósan protestáns, hiszen Pázmány levele „*vir catholicus*”-ként utal rá, így feltehető, hogy Bécsbe érkezve ismét katolikusnak mondta magát. Eljárása nem véletlenül kelthetett visszatetszést a gyulafehérvári udvarban, még annak ellenére is, hogy úgy tűnik, maga a fejedelem szívélyesen fogadta és nagy gonddal bocsátotta útjára XIII. Lajos emberét.

Bethlen Gábor külpolitikai gyakorlatának jellemző vonása volt, hogy többnyire hitelt adott az udvarába érkező külföldi diplomatáknak, olykor kalandoroknak, mivel minden lehetséges személyt megmozgatott európai diplomáciájában.³² Viselkedésbeli hiányai ellenére a XIII. Lajos megbízólevelével érkező Montalto így még a kevésbé gyanúsak közé tartozhatott. Az alábbiakban egy olyan hipotézist szeretnék felvázolni, amely szerint nem csak ez az általános indok, hanem az bújhatott meg a fejedelem bizalma mögött, hogy Montalto már korábban is járhatott Erdélyben. Ennek keretében pedig egy kis kitérőt kell tenni egy másik kalandor diplomata tevékenységének vázlatos bemutatásával.

1630-ban egy bizonyos Nicolas Martin francia nyelvű levéltöredékében az olvasható, hogy egy „*Montesfrin nevű franciát, aki itt házasodott meg, Farensbachhal együtt Bethlen Gábornál járván, a fejedelem Franciaországba küldött a királyhoz.*”³³ Kézenfekvő lenne úgy

³⁰ A fejedelem még azt is titkolni igyekezett a császári oldal felé, hogy egyáltalán választ adott volna a Montalto által hozott francia javaslatokra. Frankl Vilmos: *Pázmány Péter és kora. Második kötet (1622-1631)*. Pest, 1869. 113.

³¹ Padavin levele a velencei dózsénak. Bécs, 1625. február 1. Közli Óváry L.: *Oklevéltár ... i. m.* 364.

³² A megbízhatatlan diplomaták és kalandorok alkalmazásának elterjedtségéről lásd Kármán G: *Külföldi diplomaták Bethlen Gábor szolgálatában* In *Bethlen Gábor és Európa*. Szerk. Kármán Gábor, Kees Tszelszky. Budapest, 2013. 166–169.

³³ „*Un français qui est marié icy nommé Montesfrin estant avec Monsieur de Farensbach aupres de Betlin Gabor, il fut envoyé en France par le dit Betlin au Roy.*” Nicolas Martin levele ismeretlennek, 1630. május 8. A mondatot kontextusából kiragadva és hely megjelölése nélkül közli I. Hudița: *Recueil... i. m.* 49–50. Montespin neve hibás írásban szerepel. A román történész megállapítása szerint az „*itt*” Erdélyre utal. A levélíró

magyarázni ezt a mondatot, mintha 1624–1625 fordulóján Montalto a Volmar Farensbach nevű kalandor társaságában érkezett volna a fejedelemhez, aki visszaküldte őt Franciaországba. A levélíró által használt múlt idejű mellékévi igenév („*envoyé*”) azonban a küldésre vonatkozik; Volmar Farensbach gróf, a kurlandi származású kalandor katona és diplomata pedig 1623–1625 között többször is megfordult Erdélyben, ahová Lengyelországból érkezett. Utóbbi eredetileg a lengyel király alattvalója volt, majd Riga svéd ostromakor és megszállásakor tanúsított, svédekkel konspiráló magatartása miatt árulóként kezelték. Később állítólag velencei, francia, erdélyi, császári, svéd, majd utoljára ismét császári szolgálatba állt.³⁴ Esetleges franciaországi tevékenységéről sajnos nem rendelkezem adatokkal, ugyanakkor lengyelországi kéziratári források alapján elmondható, hogy Farensbach szolgálatában álltak francia csapatok az 1610-es évek végétől kezdve, mégpedig Rigában elkövetett hatalmaskodással vádolták őket,³⁵ amelyért a város elégtételt követelt³⁶ 1623 őszén pedig, amikor Bethlen Gábor szolgálatába állt,³⁷ egy háromszáz fős francia csapatot említett III. Zsigmond lengyel királynak írt levelében.³⁸

Bethlen Gábor szolgálatába szegődve Farensbach feladata minden valószínűség szerint az volt, hogy Lengyelországban katonaságot toborozzon az erdélyi fejedelem zsoldjába. Minderről, valamint arról, hogy francia kapitányai párhuzamosan akár Bethlen Gábor szolgálatában is állhattak, egy különös eset árulkodik. 1624 tavaszán ugyanis egyik – meg nem nevezett – francia kapitányát Gdanskban fogták el, amikor éppen katonákat fogadott volna. III. Zsigmondnak az ebben az ügyben írt levelének³⁹ érdekessége, hogy visszautal korábbi parancsaira, amelyekben elrendelte, hogy fogják el Farensbach embereit, ha Bethlen Gábor számára katonákat toboroznának. Ezzel szemben a gdanskiak az uralkodó

vélhetően annak a francia aranyművesnek lehetett a társa, aki harmadmagával Erdélyben ragadt a Bethlen Gábor halálát követő hatalmi válság idején. Lásd az Aubry nevű aranyműves Konstantinápolyba írott levelét.

Gyulafehérvár, 1629. szeptember 23. *Uo.*, 48–49.

³⁴ Svéd szolgálatban 1629-ben járt Erdélyben. Erről a megbízatásáról bővebben lásd: Kármán Gábor: *II. Gusztáv Adolf és Erdély fejedelmei*. Századok 152(2018), 736–738. Karrierje rövid összefoglalását lásd: Uő: *Külföldi diplomata...* i. m. 168. Életrajzi adatai és további szakirodalom megtalálhatók a svéd életrajzi lexikonban, a Riksarkivet honlapján: Wolmar Farensbach, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/15147>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Bertil Broomé.), hämtad 2018-09-14.

³⁵ A rigaiak oratioja a varsói országgyűlésen, 1618. március 15. Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie (a továbbiakban B. Cz.), Rkp. 350. Akta za Zygmunta III. 1586–1626. 791. Riga proconsuljai levele a „*controversio Farensbacia*” ügyében Jakob Zadzik krakkói elöljáró részére, 1619. október 19. B. Cz. Rkp. 1180. Oryginały 1445–1748. Pisma literackie i korespondencye z Tad. Czakim. 514.

³⁶ A porosz rendek instrukciói a varsói országgyűlésre, ^{1618. január 24.} B. Cz. Rkp. 975. *Lauda et acta terrarum Prussiae 1599–1626*. 387. old. Az instrukciók között a 393. oldalon sorolják fel, hogy Riga városa a Farensbach által elkövetett sérelmek miatt kapjon elégtételt, utóbbi pedig büntetést.

³⁷ Georg Kraus: Erdélyi krónika, 1608–1665. Ford. Vogel Sándor. Csíkszereda, 2006. 136.

³⁸ Volmar Farensbach levele III. Zsigmondnak. Varsó, 1623. november 4. B. Cz. Rkp. 115. 343.

³⁹ III. Zsigmond levele a gdanskiaknak. Varsó, 1624. május 1. Biblioteka Jagiellońska (a továbbiakban B. J.) Rkp. 214. *Miscellanea, quae regnum Sigismundi III., annos praesertim 1589, 1624, 1625 et alia spectant*. Fol. 16r.

tisztviselőjének kérésére mégsem voltak hajlandók a kapitányt letartóztatni arra hivatkozva, hogy nem Farensbach, hanem Bethlen Gábor emberéről van szó. Érvelésük azonban hasztalannak bizonyult, mivel a lengyel király emlékeztette őket, hogy Farensbach korábban az erdélyi fejedelemhez tért, és az ő zsoldjában állva az uralkodó tudta és beleegyezése nélkül gyűjt seregeket. III. Zsigmond tehát rendelkezett az összegyűjtött katonaság feloszlításáról, valamint a francia⁴⁰ elfogásáról és Varsóba küldéséről, bárkinek a nevében is fogadott hadsereget. Ez az eset jól megvilágítja, hogy a korszakban milyen képlékeny volt valakinek vagy valakiknek a szolgálatában állni, mind a diplomaták, mind a katonák esetében.

Az eddig leírtak alapján nem tartom kizártnak, hogy a moldvai küldetése után a korábban Montespin néven említett francia kapitány kapcsolatba került Volmar Farensbach-hal, és az ő révén akár már 1624–1625 fordulójánál hamarabb Erdélybe (vagy a felső-magyarországi hadszíntérre) érkezhettek, majd Bethlen Gábor utasítására Franciaország felé vette az irányt. A fejedelem ugyanis igen korán, 1623 elején tervbe vette, hogy követet küld XIII. Lajoshoz. Erről a szándékáról elsőként Philippe de Harlay de Césy konstantinápolyi francia követet⁴¹ értesítette Thurn grófon keresztül, aki a cseh tartományok ügyét képviselte ekkor a Portán. A fejedelem terveinek részleteit Toldalagi Mihály portai követ instrukciói tartalmazták,⁴² amelyek szerint Bethlen Gábor szeretett volna előre tájékozódni, hogyan fogadnák követküldését a francia udvarban. Toldalagi – aki a jelek szerint a Balkán felé tett kitérével utazott vissza Erdélybe – 1624 januárjában Belgrádban találkozott erdélyi követtársával, a Velencéből hazatérő Hatvani Istvánnal, aki Louis Gédoyne, posztjára igyekvő aleppói francia konzul társaságában tette meg az odáig vezető utat.⁴³ A két erdélyi ekkor közös diplomáciai offenzívába kezdett és lelkesen igyekeztek tolmácsolni francia kollégájuknak uruk szándékait, amelyeknek célja az volt, hogy XIII. Lajossal „szövetségre lépjen titkos és álcázott személyeken keresztül.”⁴⁴ Márpedig Montalto Erdélyben való

⁴⁰ Bár ez a levél nem közölt nevet, a kötetben következő, szintén III. Zsigmond által a gdanskiakhoz címzett, lengyel nyelvű írás említ egy bizonyos Carmensi kapitányt, aki valószínűleg az elfogott személlyel azonos. III. Zsigmond levele a gdanskiaknak. d. n. [1624.] B. J. Rkp. 214. Fol. 16v.

⁴¹ Césy levele XIII. Lajosnak. 1623. május 14. BnF, Fonds français 16145, Fol. 166. Téves, május 4-i dátummal közli Eudoxiu Hurmuzaki: *Documente privitoare la istoria românilor. Suplement I. Vol. 1/1. 1518-1780. Documente culșe din Biblioteca Natională din Paris de Gr. G. Tocilescu, din Archivele Ministeriului Afacerilor Străine din Paris de A. I. Odobescu.* București, 1885. 209.

⁴² Bethlen Gábor instrukciói Toldalagi Mihálynak. Szamosújvár, 1623. június 15. *Török Magyarokri Állam Okmánytár. Első kötet.* Szerk. Szilády Áron és Szilágyi Sándor. Pest, 1868. 392.

⁴³ Úti kalandjaikról, amelyek során Hatvani egyszer megmentette Gédoyne életét, utóbbi naplója számol be: *Journal et correspondance de Gédoyne « le Turc », consul de France à Alep (1623–1625): Ouvrage publié pour la Société d'histoire diplomatique par A. BOPPE.* Paris, 1909. A napló Toldalagira mint Konstantinápolyból elégedetlenül visszatérő követre utal, a neve említése nélkül.

⁴⁴ „[...] on eut agréable d'entrer en confédération avec lui par l'entremise de quelques personnes discrètes et déguisées.” Gédoyne levele Pierre Brûlart de Puysieux külügyi államtitkárnak. Belgrád, 1624. január 26. ^{Uo. 46–47.}

megjelenése – amennyiben 1624–1625-nél korábban történt – éppen kapóra jöhetett Bethlen Gábornak e szándéka megvalósításához, később pedig követsége titokzatossága és kétes vonásai együtt tökéletesen megfelelték ennek a közvetetten a fejedelem által adott leírásnak.

Természetesen az eddigieket feltételes módban, hipotetikusan kell érteni, hiszen nem áll rendelkezésre döntő bizonyíték az ügyben, hogy Montalto eredetileg Bethlen Gábor megbízásából utazott volna Franciaországba. A továbbiakban viszont még érdemes kitérni 1625 eleji követségének utóéletére, esetleges erdélyi szolgálatba állására is. A konstantinápolyi velencei bailo levelei őrizték meg az utókornak, hogy a francia követ 1625. április 10-ei levelében értesítette Bethlen Gábort a Párizsba való szerencsés visszatéréséről. Azonban a fejedelem nem örülhetett felhőtlenül e hírnak, mivel Montalto levele nem tartalmazott utalást tárgyalásokra, sem XIII. Lajos válaszát az elküldött feltételekre.⁴⁵ Minden valószínűség szerint a levelet az a gyorsfutár vihette, akinek erdélyi útjáról Césy konstantinápolyi francia követ számolt be társainak 1625 nyarán, és aki Kölnön keresztül utazott vissza Franciaországba.⁴⁶

A XIII. Lajos képviselőjében teljesített első küldetése után Montalto tovább rótt a Franciaország–Erdély–Lengyelország körutat. Egy későbbi, lengyelországi forrás arra utal, hogy 1625 legvégén meglehetősen balszerencse érte: III. Zsigmondot ugyanis a császár értesítette bizonyos, a lengyel trónutódlással kapcsolatos külföldi tárgyalásokról, „*amelyekkel Montespínát gyanúsította, aki a francia király megbízásából érkezett, de végül kiderült, hogy más ügyben tárgyalt, a lengyel király pedig letartóztatta annak ellenére, hogy nem volt indok rá.*”⁴⁷ Montalto körülbelül két hónapot tölthetett fogságban, mivel immár mint Bethlen Gábor futárja érkezett meg Párizsba 1626. március 19-én este, és még április folyamán is a francia fővárosban tartózkodott.⁴⁸ Bár e források csak az erdélyi fejedelem emberét említik, Montaltóval való azonosítása azért lehetséges, mivel a későbbiekben XIII. Lajos és Césy levelei az ekkor hozott propozíciókra mint Montespín instrukcióira utalnak. Így a francia

Géd^oyn naplója tanúsága szerint mindvégig terhesnek érezte Hatvani, majd a két követ együttes megnyilvánulásait az erdélyi-francia kapcsolatfelvételtől, mivel nem volt felhatalmazása ilyen ügyekben eljárni.

⁴⁵ Zorzi Giustiniani levele a dózsének és a szenátusnak. 1625. augusztus 9. Közli Óváry L.: *Oklevéltár... i. m.* 581–582.

⁴⁶ Simon Contarini és Zorzi Giustiniani levele a dózsének és a szenátusnak. 1625. június 4. U^o. 569.

⁴⁷ Giovanni Lancelotti lengyelországi pápai nuncius levele Francesco Barberini bíboros államtitkárnak. Varsó, 1627. április 7. Közli U. Augustyniak, W. Sokołowski: *"Spisek orleański"...* i. m. 153–156. Az 1626. decemberi toruńi szejmen merült fel – Gusztáv Adolf és Bethlen Gábor neve mellett – XIII. Lajos öccsének, Gaston orléans-i hercegnek a lengyel trónra való jelölése, amelynek érdekében Krzysztof Radziwiłł litván nagyhetman titkos levelezést folytatott. A témával kapcsolatos leveleket fenti kötet tartalmazza. A toruńi szejmen felmerülő utódlási problémákkal, valamint az említett személyek lengyel trónjelöltségével kapcsolatban lásd még: Jan Seredyka: *Sejm w Toroniu z 1626 roku*. Wrocław, 1966. 91–96. Gebei Sándor: *Az erdélyi fejedelmek és a lengyel királyválasztások*. Szeged, 2007. 58–62.

⁴⁸ Raymond Phélipaux d'Herbault külügyi államtitkár levelei Césynek. Párizs, 1626. március 20 és április 17. Archives nationales (a továbbiakban An), KK1363, Fol. 193v–194r, 258v.

uralkodó arról tájékoztatta konstantinápolyi követét, hogy válaszával együtt megküldte számára a fejedelem instrukcióinak másolatát,⁴⁹ amelyre válaszul Césy – immár visszavonulva Bethlen Gábor portai diplomáciájának támogatásától – egyenesen meghazudtolta a fejedelemnek a francia parancsnoknak adott instrukciói közül azokat, amelyeket az oszmán főméltóságokkal kellett volna megtárgyalni.⁵⁰ E levélrészletekből nem csak a francia külpolitika fordulatára, hanem arra is lehet következtetni, hogy Montalto volt az, aki 1626 májusában XIII. Lajos üzenetét vitte Erdélybe: a franciaországi hírek érkezéséről maga Bethlen Gábor számolt be sógorának, a brandenburgi választónak, a követ megnevezése nélkül.⁵¹

Az alább közölt, Montespinnek adott fejedelmi instrukciókra vonatkozó utalások legfőbb tanulsága abban áll, hogy Montalto nem csak XIII. Lajos, hanem Bethlen Gábor szolgálatában is állt egyszerre. Küldetése minden esetben az erdélyi-francia kapcsolattartásra vonatkozott, más kontextusban nem bukkant fel a neve. Ezt bizonyítja, hogy II. Ferdinánd és III. Zsigmond gyanúja a lengyel trónutódlással kapcsolatos közvetítő tevékenysége ügyében alaptalannak bizonyult a követ elfogásakor. A fentebb már idézett, a Nicolas Martin nevű levélíró által megfogalmazott félmondat alapján akár még az is lehetséges, hogy a francia ezredparancsnok végül Erdélyben állapodott meg. Hogy tartósan a fejedelem szolgálatába állt-e, nem tudni, de ottani szolgálatvállalásához és esetleges megtelepedéséhez talán hozzájárulhatott a befogadás szimbolikus gesztusa is: míg a már említett francia nyelvű, vagy Lengyelországból írt forrásokban Montespin(a)ként ismerték, vélhetően korábbi katonai karrierje miatt, addig a láthatóan önelnevezésként használt Monte Alto vagy Montalto nevet egyedül az erdélyi fejedelmi udvar használta. Ki tudja, talán a katonából diplomatává avanszált kapitány, majd ezredparancsnok előkelőbbnek tartotta a nevének ez utóbbi, latinos formáját. 1625 eleji Erdélybe érkezésekor tapasztalt látványos pénztelensége ugyanakkor azt mutatja, hogy még ha két úr szolgálatában állt is egyszerre, az sem jelentett elegendő, pláne nem kétszeres jövedelmet számára. Mivel nem valószínű, hogy lett volna pénze megvásárolni magas katonai tisztségét, azt kell feltételezni, hogy érdemei és kapcsolatai révén nevezhették ki ezredparancsnokká, vagy esetleg azt, hogy nevéhez hasonlóan beosztását is megszépítette

⁴⁹ Sajnos e melléklet nem maradt fenn a francia udvarból íródott levelek között: XIII. Lajos levele Césynek. Párizs, 1626. május 1. Uo. Fol. 332v–333r.

⁵⁰ Montalto Franciaországba szülő ^{instrukcióiban} a fejedelem állítólag ígéretet tett a tatárok Lengyelország elleni támadásának bátorítására, valamint arra, hogy a Portán éppen tárgyalt spanyol-oszmán béke megkötése ellen fog eljárni követei révén. Césy levele XIII. Lajosnak. 1626. július 12. BnF, Fonds français 16150, Fol. 535. E levélben Césy Montespinnek nevezi Montaltót. Az instrukciókat tartalmazó melléklet sajnos Césy kiterjedt levelezésében sem maradt fenn.

⁵¹ Bethlen levele Brandenburgi György Vilmosnak. Gyulafehérvár, 1626. július 5. Közli Szilágyi Sándor: *Bethlen Gábor fejedelem levelezése*. Budapest, 1887. 340.

követként – ennek megállapításához azonban ismerni kellene XIII. Lajos megbízólevelének pontos tartalmát, amely jelenleg sajnos nem áll rendelkezésre.

Összességében elmondható, hogy Sebastien de Breyant de Montalto 1624–1625 fordulóján tett erdélyi követségének elemzése több kérdést vet fel, mint amennyi választ nyújt az erdélyi-francia diplomáciai kapcsolatok vizsgálatával kapcsolatban. Személyére és karrierjére vonatkozólag a rendelkezésre álló mozaikokból egyelőre csak hipotetikus képet lehet alkotni. Ha a felsejlő kép helytálló, akkor egy olyan katonáról lehet szó, aki eredendően nem a francia király hadseregében, hanem külföldi zsoldban állva, több különböző háborúban szerzett tapasztalatot a kelet-európai frontokon, és a korszak számos kalandorához hasonlóan mindig más úr szolgálatát kereste, akik közül XIII. Lajos vagy Bethlen Gábor csak az egyik, és valószínűleg nem is az utolsó volt. Francia-erdélyi viszonylatban tett utazásai és diplomáciai szolgálatai után lehetséges, hogy Erdélyben telepedett le végleg. Ennek ellenére a róla szóló források és levéltöredékek lappangása, valamint szétszórt volta miatt személye eddig a homályban rejtőzött. A jövő kutatásai számára azonban kiemelten fontos, hogy ismertté váljon tevékenysége, hiszen Montalto volt az, aki megnyitotta azoknak a katonáknak és diplomatáknak a hosszú sorát, akiknek egészen a 18. század első feléig az volt a feladata, hogy a francia uralkodó megbízásából és annak pénzsegélyét ígérve, a Habsburgok elleni támadásra serkentsék az erdélyi fejedelmeket.

Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie

Rkp. 367.

Akta za Zygmunta III. 1611–1636.

Raphaelis comitis in Leszno Leszczyński palatini Belsensis, Hrubiensovensis etc.

capitanei et quae ad eum sunt epistolae 1611–1636.

1.

Fol. 112–113.

Sebastien de Breyant de Montalto levele Rafał Leszczyński részére

1625. február 13.

(másolat)

A Bethlen Gábor által írt levélből Leszczyński meg fogja tudni, hogy miért küldte hozzá a fejedelem. Azonban nem találta otthonában a lengyel főurat, pedig több dolgról is szeretett volna vele tárgyalni. Végül két napot a Bazanova nevű helységben töltött, ahol a tisztviselői mindennel ellátták. Egyikük elkíséri arra a helyre, ahol Leszczyński gyermekei tartózkodnak. A főúr biztos lehet az erdélyi fejedelem és saját ura, a francia király hálijában, amiért megvendégelte, és rendelkezésére bocsátotta egyik emberét. Leszczyńskinek a fiaihoz küldött embere példájára Montalto is kereskedőnek álcázva folytatja útját, amihez a főúr jóváhagyását kéri: ha valaki zaklatná út közben, akkor ismerje el mint az ő megbízásából utazó kereskedőt.

Sebastiani de Breyant, Legati Gallici ad B. G.⁵²

Illustrissimo Domino Raphaëli Comiti de Lessno Palatino Belzensi Dubinensi Horodiensi et Capitaneo, Domino meo observandissimo.

Monseigneur,

Par celle que le Prince de Transilvanie escript à Vostre Seigneurie Illustrissime elle apprendra le subjeit pourquoy j'ay pris mon chemin par Vostre maison. Je m'estois promis l'honneur de conferer avecq Vostre Seigneurie Illustrissime sur plusieurs subjeitz. Mais vostre absence m'a privé de ce contentement, qui me fera une occasion de reprendre mon chemin une autres⁵³ fois par deça, affin de jouir de ce bonheur. J'ay sejourné deux jours à Bazanova,⁵⁴ ou voz officiers m'ont gratifié de voz biens, et donné ung de vostres pour me conduire droict ou sont Messieurs voz enfans, ausquelz en passant j'iray offrir mon tres-humble service. Je supplie Vostre Seigneurie Illustrissime trouver bon le sejour que j'ay faict en vostre ville, et de ce que j'emmene ung de vostres, et croire qu'outre que le Prince de Transilvanie vous en remerciera, vous obligez une personne qui vous en fera remercier par le Roy son Maistre et qui en toutes occasions se dira estre à vostre / service, comme des à present j'en prendz la qualité marchant par le pays comme l'un des domestiques de Vostre Seigneurie Illustrissime envoyé expres par vous par devers Messieurs voz enfans. Vous aurez agreable s'il vous plaist que je me reclame

⁵² Lapszéli számozása: X.

⁵³ autre.

⁵⁴ Vélhetően Leszczyński vajdai székhelye, Belz városa a mai Ukrajnában.

tel, et vous supplie de m'advouer vostre en cas que je soys arresté ou inquieté par qui que ce soit. Et soiez assuré que je seray toute ma vye, Monseigneur, vostre tres humble tres obeissant et fidelle serviteur.

Sebastianus de Breyant de Monte Alto

à Zbigniewiez,⁵⁵ le 13me Febvrier 1625.

2.

Fol. 117.⁵⁶

Bethlen Gábor levele Rafał Leszczyński részére

Gyulafehérvár, 1625. január 18.

(másolat)

Válaszával visszabocsátja XIII. Lajos követét, Sebastien de Breyant de Montaltót, aki 18 nappal korábban érkezett hozzá, miután a francia király meggyőződött hűségéről és hitlevelével látta el. A megtárgyalt ügy nagyobb biztonsága miatt irányítja Leszczyńskihez. Nem kétséges a nagylelkű francia király hálája a segítségnyújtásáért.

[...] Denique, remittimus Generosum Sebastianum à Breyant, Dominum à Montealto, Serenissimi Galliarum Regis ad Nos expeditum internuncium: Is ante 18. dies, cum Regis sui, super adhibenda ipsi fide, literis testimonialibus appulerat, cui de rebus, diti Regis sui nomine propositis, responso dato, reditus sui iter ad illustrissimam Dominationem Vestram (nihil de Christiano ejus affectu diffisi) majoris securitatis causa, directum voluimus, amice eam requirantes, tuta cum comitiva in Marchionatum, pro communi bono promovendo, deduci curet, ne qua sit ad Regem Christianissimum perveniendi remora; quod ipse etiam Rex Serenissimus, animo estra omne dubium gratioso, de Illustrissima Dominatione Vestra erit cogniturus. Eidem de reliquo omnem prosperitatem comprecant... Datum in Civitate Nostra Alba Julia, die 18. Januarii, Anno Domini 1625. Illustrissimae Dominationis Vestrae Amicus et Vicinus benevolus,

⁵⁵ E helységet sajnos nem sikerült közelebbről beazonosítanom.

⁵⁶ A 116. folión kezdődő levél lapszéli sorszáma: XV. A következő megjegyzés kíséri: Insuper hae erat superius post num. VIII.

Gabriel.

Archives nationales (Paris)

Série KK Monuments historiques 1363

Dépêches de d'Herbault, secrétaire d'État aux Affaires
étrangères, 1626.

Raymond Phélipaux d'Herbault külügyi államtitkár levelei
Philippe de Harlay de Césy konstantinápolyi francia követnek

3.

Fol. 193v-194r.

Párizs, 1626. március 20.

(másolat)

Megkapta a január 12-ei levelét, amelyet Ville-aux-Clercs-nek küldött. Megmutatta a királynak is, aki helyeselte indokait, amiért nem tárgyalt az erdélyi ügynökkel, valamint követtel. A király egyelőre semmit nem válaszol rá, mivel várják a további híreket arról, hogy Bornemissza vagy az Erdélybe küldött embere miről fognak tárgyalni a fejedelemmel. Éppen akkor tudta meg, hogy előző nap a városba érkezett a fejedelem futárja, aki még nem adta át a magával hozott leveleket, de ha megtudják belőlük a fejedelem szándékait, értesíteni fogják Césyt, mi a teendője.

Monsieur, vostre depesche du 12e du mois de janvier⁵⁷ adressée à Monsieur de la Ville aux Clercz⁵⁸ a esté mise en mes mains, et je l'ay fait voir au roy qui a approuvé les considerations qui vous ont retenue de traitter avec l'agent⁵⁹ du prince de Transilvanie, non plus qu'avec son

⁵⁷ Césy levele Ville-aux-Clercs-nek. Konstantinápoly, 1626. január 12. Archives diplomatiques (a továbbiakban Ad), 133CP3, Correspondance et documents divers 1620–1628, Fol. 193–194. A levélben Césy tájékoztatja a külügyi államtitkárt, hogy mivel az erdélyi rezidens információkat szivárogtat ki a császár követének, ezért inkább saját tolmácsát küldi Erdélybe tárgyalni.

⁵⁸ Henri Auguste de Loménie de Brienne, Ville-aux-Clercs uradalmának birtokosa, többek között a levantei ügyekért felelős külügyi államtitkár 1624 februárjától 1626 elejéig, majd általános külügyi államtitkár 1643–1663 között. Életéről és karrierjéről lásd: L. Lévêque: *Le comte de Brienne (1595–1666)*. *Revue historique* 104(1910), 40–57, 241–264. Külügyi államtitkári tevékenységéről lásd: *Dictionnaire des Ministres des Affaires étrangères 1589–2004*, 53–63.

⁵⁹ Valójában nem ügynök, hanem a rezidensként funkcionáló kapitihá, Balásházy László.

ambassadeur⁶⁰ des affaires dont vous aviez esté chargé par depesches du mois d'octobre, surquoy Sa Majesté m'a commandé vous faire scavoir qu'elle n'avoit rien / de particulier à repondre, attendant nouvelles de vous sur ce que M. de Bournemisse⁶¹ ou celuy⁶² que vous aviez depesché en Transilvanie aura negocié avec ledit prince suivant les ordres qui vous avoient esté donnez, ce que je puis vous dire, est, que je viens presentement d'apprendre qu'il arriva hier au soir en cette ville un courrier de ce prince, avec quelques depesches de sa part que ledit courrier n'a point encores rendües, j'estime que nous y pourrons estre esclairciz de ses intentions, sur lesquelles Sa Majesté prendra sa resolution dont je vous donneray part, et vous enverray l'ordre que Sa Majesté desirera que vous gardiez.

4.

Fol. 258v.

Párizs, 1626. április 17.

(másolat)

Ami az erdélyi fejedelmet illeti, szép hadjáratot ígér, valamint hogy Szilézia és Oppeln hercegségébe betörve fog megpróbálni egyesülni Mansfeld gyalogságával, /de katonai és pénzbeli segílyt kér/ amire ugyan adhatnak neki reményt, de nehezen lehet teljesíteni. Mindeközben emberét még nem bocsátották el, várják Césy leveleit, hogy milyen választ kap a fejedelemtől.

[...] Quant au prince de Transilvanie. Il promet de belles expeditions et mande qu'il va entrer par la duché de Seschl et de Oppains pour essayer de joindre l'infanterie de Mansfeld |mais il demande secours d'hommes et d'argent|⁶³ chose que l'on luy pourra laisser esperer mais il sera difficile de luy en donner l'effect. Cependant homme qu'il a envoyé par deça n'est pas encores expédié, et nous verront par vos premiers lettres la responce que vous aviez receue de sa part.

⁶⁰ Keresztesi Pál főkövet. Bethlen Gábor vezér Mehemet pasának, Keresztesi Pál követét titkos dolgokkal küldi a portára, Szathmár, 1625. szeptember 30. *Török-magyarokori Állam-okmánytár I*, szerk. Szilády Áron, Szilágyi Sándor, Pest, 1868, 436–437. Bethlen Gábor Césynek szóló ajánlólevele: Várad, 1625. szeptember 20. TT 1886, 633.

⁶¹ Kolozsvári Bornemissza Ferenc.

⁶² Tomasso Fornetti, Césy tolmácsa, akit 1626 januárjában Erdélybe küldött tárgyalni, és aki csak Bornemisszának adhatta át instrukcióit. Ezeket lásd: *Történelmi Tár* 1886, 644–647.

⁶³ A levélíró valószínűleg a két vonal közötti szöveget szeretne hangsúlyozni, ezért jelölte ki így.

XIII. Lajos levelei

Philippe de Harlay de Césy konstantinápolyi francia követnek

5.

Fol. 332v-333r.

Párizs, 1626. május 1.

(másolat)

Megkapta Césy február 8-ai levelét. Várja azokat a memoárokat, amikről Césy írt neki az erdélyi tárgyalásokat illetően, de úgy látja, hogy már nem fognak semmire se szolgálni. Annál is inkább, mivel a fejedelem december óta elküldte hozzá emberét, akinek instrukciói másolatát, továbbá az azokra adott válaszát mellékelve megküldi.

Monsieur de Césy. Vostre depesche du 8 du mois de febvrier⁶⁴ m'a esté rendue. J'attenderay les memoires dont vous m'escriviez touchant la negotiation que vous avez envoyé faire vers le prince de Transilvanie. Mais je ne voy / pas qu'ilz puissent maintenant servir d'aultant que (comme je vous aye cy devant escrit) ledit prince a depuis le mois de decembre depeché homme expres en ce royaume, avec instruction perticuliere, de laquelle je vous envoie coppie ensemble de la responce que j'ay commandé luy estre faite affin que vous soyez informé de ce qui se passe en cette negociation [...].

6.

Série KK 1365

Fol. 261v-262r.

Párizs, 1627. május 14.

(másolat)

Február 28-ai levelében olvasta, hogy milyen hevesen próbálta elérni az erdélyi rezidens, hogy urának némi kompenzációt adjanak, amiről azt állítja, hogy előző évi katonai diverziójáért cserébe megígérték neki. A király helyeseli Césy válaszát és eljárását az ügyben, amikor visszautalta az erdélyieket a Montespinnnek adott válaszához. Elismeri, hogy Césynek minden bizonnyal keményen kellett visszautasítania az erdélyi rezidens, nehogy a

⁶⁴ Césy levele XIII. Lajosnak. Konstantinápoly, 1625. február 8. Ad, 133CP3, Fol. 206–207.

konstantinápolyi tárgyalásaik részleteit a francia királynak megírja. A francia követnek nem szabad az ügybe belefolynia, ugyanakkor a fejedelemmel továbbra is udvariasan érintkezzen, és az érdekében tegyen jó szolgálatot a Portán.

Monsieur de Césy. J'ay veu par vostre depesche du 28e febvrier⁶⁵ les vives instances qui vous ont esté faittes par le resident du prince de Transilvanie de donner quelque satisfaction à son maistre sur ce qu'il pretend luy avoit esté promis pour la diversion de l'année derniere, et la responce que vous luy avez faitte, le remettant à celle qui avoit esté faitte par le Sieur de Montespín sur les proposotions dudit prince. Ce que j'ay fort approuve, et comme je recognois qu'il eust esté rude de refuser audit resident de m'escire les offices et diverses instances qui vous avoyent esté faittes au nom dudit prince de luy donner en ce subject quelque contentement, aussy ay je trouvé que vous y avez apporté la prudence et circonspection requise en ne vous engageant pas de leur en rendre responce, [...] / C'est pourquoy il ne s'y fault pas point engager, ni laissant pas toutesfois d'entretenir le plus civilement qu'il sera possible ledit prince, et luy rendre à la Porte tous les bons offices dont il pourroit avoir besoin en ses affaires et interests.

Résumé : Un diplomate français en Transylvanie en 1625

L'étude porte sur la mission de Sebastien de Breyant de Montalto/Montespín en Transylvanie en janvier 1625 dont les traces sont sporadiques et l'identité est encore presque inconnue dans l'historiographie hongroise. Elle complète les sources contemporaines qui étaient connues jusque-là par deux lettres trouvées dans la Bibliothèque Czartoryski à Cracovie et quelques autres dans les Archives nationales de Paris. Grace aux variations de son nom, le diplomate français appelé Montalto par rapport à sa mission auprès de Gabriel Bethlen, prince de Transylvanie, peut être identifié comme le capitaine Montespín de l'escadron de cavalerie français recruté par le prince polonais Samuel Korecki sur le front de Moldavie en 1615. Les sources ultérieures écrites en français et en italien continuent à le désigner comme Montespín et confirment que l'ancien mercenaire circulait entre la France, la Transylvanie et la Pologne dans les années 1625-1626 portant les articles d'une alliance qui n'a jamais été conclue entre Louis XIII et Gabriel Bethlen.

⁶⁵ Césy levele XIII. Lajosnak. Konstantinápoly, 1626. február 28. Ad, 133CP3, Fol. 368–370.

MELLÉKLET 2

Hámori Nagy Zsuzsanna

Egyéni érdek, közösségi érdek, államérdek:

*A gyarmati béke szerepe az erdélyi-francia tárgyalásokon 1625–1626 folyamán*⁶⁶

Ismeretes, hogy az 1606-os zsitvatoroki, majd az 1616-os bécsi béke meghosszabbításának céljával került sor 1624 végén–1625 elején a gyarmati megbeszélésekre a Habsburg és az Oszmán Birodalom között.⁶⁷ Nem csak a császár és a szultán, hanem Bethlen Gábor követei is mindvégig jelen voltak a megbeszéléseken, utóbbiak a török táborban. A tárgyalások elhúzódtak, és az 1625 májusára elfogadott, de később sosem ratifikált pontok alapján végül csupán a tényleges béke fenntartásáról született egyezség, a részkérdésekben – mint például Vác és néhány horvátországi vár vagy a hódolt falvak ügyében – comissiókat jelöltek ki, amelyek a jövőben tárgyalnak a vitás kérdésekről. Az egyezség megszületésének megakadályozóját a magyar vármegyék a fejedelem személyében találták meg. Fogalmazványukban ez olvasható:

*„[...] jóllehet azt nyilván tudjuk, hogy császár és király uruk ő fölsége commissariusai sycere és candide viselik magokat a' szent békesség helyre állatásában, és az ő fölsége részéről ok arra nem adatott, sem adatik, kivel a' szent békességnek helyére állatása megbántódnék. Melly tractának és szent békességnek, hazánknak keserősége és sérelme nélkül való kívánatos végbe való vitelit, hogy fölséged is, commissariusai által kegyesen promovealjon, alázatosan kérjük fölségedet. Mert tudjuk azt, hogy fölséged, meg is rettentheti, meg is batoréthatja a' törökeket. Melly kegyes cselekedetiért, az isten fölségedet meg áldja, és az egész keresztyénségtől dicsértetik érette, a' mi nemzetünk között is in omnem posteritatem hirdettetik az fölséged kegyes és atyai cselekedete. Hogy ha peniglen, kit isten eltávoztasson, a' töröknek illetlen, avagy méltatlan kívánsági miatt; a' tracta rupturát szenvedne; itt az iránt mi fölségedet tisztünk és hivatalunk szerint, az ország nevel, sőt az egész magyar nemzetnek, kicsintől fogva nagyig valók nevével intjük, kérjük, és ugyan alázatos instantiánkkal kénszeretjük fölségedet, az istenért, istenhez, hazánkhoz, nemzetségünkhöz való szeretetiért, és kötelelességiért, hogy a' törököt ne biztassa, ne segélje, erejét és hadát melléje ne adja, se a' mi utolsó elromlásunkra a' pogányok erejét maga mellé ne vonja.”*⁶⁸

E levelet a nádor, Thurzó Szaniszló a vádaskodó tartalmára való tekintettel nem is küldte el Bethlen Gábornak, bár tudjuk, hogy a vármegyék követjeinek félelme, az erdélyi fejedelem

⁶⁶ Legutóbbi párizsi kutatásaimat a Klebelsberg ösztöndíj segítségével folytattam 2018 októberében.

⁶⁷ JÁSZAY Pál, *A' gyarmati béke = Tudománytár, Értekezések 2.*, 1837, 39–75. Uő., *A' szőnyi béke, 1627 = Tudománytár, Értekezések 4.*, 1838, 167–274.

⁶⁸ Uő., *A gyarmati béke... i. m.*, 20–22. A békepontok felsorolása: 36–39.

támadása 1626 nyarára beigazolódott. A Habsburg-ellenes hadjárat pedig a Magyar Királyság lakosságát sújtotta, a területére zúdítva négy hadsereg pusztítását: az egyesült erdélyi és oszmán haderő, a hozzájuk megkésve csatlakozó Ernst Mansfeld⁶⁹ protestáns zsoldosvezér maradék seregei, valamint az őket üldöző császári hadvezér, Albert Wallenstein⁷⁰ katonasága 1626 késő őszére felprédálták az észak-magyarországi vármegyéket. Azonban már ennyiből is megállapítható, hogy Bethlen Gábor felső-magyarországi hadjáratára nem pusztán egyéni érdekéből, hanem egy olyan nemzetközi konstellációban került sor, amelyért aligha okolható egy személyben a fejedelem, és így „nem igen lehet szó arról, hogy Bethlent csupán személyes okok ingerelték volna a magyarországi hadjárataira.”⁷¹

Az alábbiakban a gyarmati béketárgyalásoktól a Bethlen Gábor hadjáratáig nyúló időszak (1625–1626) erdélyi külpolitikáját vizsgálom az egyéni, közösségi, és az államérdek konfliktusának szempontjából. Célom, hogy Bethlen Gábornak a gyarmati béketárgyalások hátráltatására, felfüggesztésére irányuló érdekeit, motivációit nemzetközi összefüggésbe helyezzem, és francia kapcsolatainak tükrében feltárjam. A Portán folyó alkudozások tekintetében minderre kiváló lehetőséget ad a konstantinápolyi francia,⁷² angol⁷³ és velencei⁷⁴ követek gazdagon fennmaradt levelezésének összevetése, hiszen mindannyian részletesen beszámoltak az erdélyi rezidenssel, főkövetekkel, vagy titkos ágensekkel folytatott tárgyalásaikról. E reláció ugyanakkor a portai alkudozások korlátainak bemutatására is kiválóan alkalmas, mivel a nagy távokból és a posta nehézségéből adódóan elhúzódó tárgyalások végül tévútra vezették a francia-erdélyi érintkezéseket. Ehhez képest a közvetlen erdélyi-francia kapcsolatfelvétel forrásai csak szórványosak, mozaikszerű nyomait többnyire a fenti levelezésekben, a francia udvarból a konstantinápolyi francia követnek írt

⁶⁹ Legújabb és legteljesebb életrajza: Walter KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld (1580–1626): Grafensohn, Söldnerführer, Kriegsunternehmer gegen Habsburg im Dreißigjährigen Krieg*, Berlin, Duncker & Humblot, 2010 (Historische Forschungen Band 94).

⁷⁰ Néhány életrajza: *Wallenstein: Sein Leben erzählt von Golo MANN*, Frankfurt am Main, S. Fischer Verlag, 1971. Hellmut DIWALD, *Wallenstein: Eine Biographie*, München, Herbig, 1979. Geoff MORTIMER, *Wallenstein: The Enigma of the Thirty Years War*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2010.

⁷¹ ANGYAL Dávid, *Történeti tanulmányok: Bethlen Gábor*, Budapest, MTA, 1937, 221.

⁷² Philippe de Harlay, Césy grófja konstantinápolyi francia követnek az 1625–1626-os évekre vonatkozó levelei vagy azok fogalmazványai az alábbi gyűjteményekben található meg: Archives diplomatiques (a továbbiakban Ad), 133CP3, Correspondance et documents divers 1620–1628. Bibliothèque nationale de France (továbbiakban BnF), Les cinq cents de Colbert 483, Manuscrits français 16150 és 16151.

⁷³ Sir Thomas Roe portai angol követ levelezésének kiadása: *The Negotiations of Sir Thomas ROE, in his embassy to the Ottoman Porte, from the year 1621-28 inclusive [...]*, printed by Samuel Richardson, London, 1740.

⁷⁴ A velencei követjelentéseket kiadta: ÓVÁRY Lipót, *Oklevéltár Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetései történetéhez: A velencei állami levéltárban MIRCSE János által eszközölt másolatokból*, Budapest, 1886.

utasításokban,⁷⁵ valamint a Bethlen Gábor külpolitikájáról a XIX–XX. században megjelent egyéb forrásközleményekben⁷⁶ lehet megtalálni. A gyarmati béketárgyalások hátráltatására, valamint a ratifikáció megakadályozására tett erdélyi-francia erőfeszítések vizsgálata összességében fontos információkkal egészíti a fejedelemnek a hágai szövetség idején folytatott külpolitikájáról kialakult képet.

A francia külpolitikában 1624-re következett be az a fordulat, amely korábbi, a császár felé hajló álláspontjából elmozdulva lassan a protestáns államok felé közeledett.⁷⁷ Minden bizonnyal e változáshoz köthető a Bethlen Gábor irányába való nyitás is: míg Philippe de Harlay, Césy grófja konstantinápolyi francia követ 1623 nyaráig még csak nem is volt hajlandó szóba állni a Portára érkező erdélyiekkel,⁷⁸ addig 1624 októberében már barátságos levelet küldött a fejedelemnek, amelyben tudatta, hogy XIII. Lajos parancsára mindenben segíteni fogja az erdélyi követeket.⁷⁹ A Konstantinápolyba delegált francia, angol, velencei és holland⁸⁰ követek együttműködése az erdélyi főkövetekkel és kapitihával 1625–1626 folyamán vált a legszorososabbá. A portai alkudozások fókuszában két téma állt: a gyarmati békekötés felfüggesztésének elérése a portai méltóságoknál, valamint szultáni engedély megszerzése Bethlen Gábornak, hogy csatlakozhasson a Habsburg-ellenes nemzetközi koalícióhoz és hadra kelhessen II. Ferdinánd ellen. Jelenleg csak az első kérdéskörrel foglalkozom.

A Habsburg-ellenes hatalmak konstantinápolyi tárgyalásainak vizsgálata rávilágít, hogy Bethlen Gábor mindvégig gondosan ügyelt arra, hogy leendő szövetségesei előtt úgy tűnjön fel, mint akinek hatalmában áll beleszólni a két császár közötti béke dolgába,

⁷⁵ Archives nationales (a továbbiakban An), KK1363–KK1365. A K és a KK-széria, azaz a Monuments historiques gyűjtemény a konstantinápolyi követ vonatkozásában csak az 1626 utáni instrukciókat tartalmazza, a korábbiaknak sajnos nem sikerült a lelőhelyére bukkannom.

⁷⁶ A Történelmi Tár (a továbbiakban TT) kötetein kívül elsősorban az alábbi kiadványok tartalmaznak még adatokat a közvetlen erdélyi-francia diplomáciai kapcsolatokra: *Galántai gróf Eszterházy Miklós: Magyarország nádora, II. kötet*, szerk. SALAMON Ferencz, SZALAY László, Pest, Lauffer Vilmos kiadása, 1866. FRANKL Vilmos, *Pázmány Péter és kora: Második kötet (1622-1631)*, Pest, 1869. *Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei*, kiad. SZILÁGYI Sándor, Budapest, 1879. GINDELY Antal, *Okmánytár Bethlen Gábor fejedelem uralkodása történetéhez*, Budapest, 1890. Ioan HUDIȚĂ, *Recueil de documents concernant l'histoire des Pays Roumains tirés des archives de France, XVIe et XVIIe siècles*, Iași, 1929.

⁷⁷ Az Anglia, valamint a protestáns német államok felé való nyitás politikája Charles de La Vieuville márkitól eredeztethető, majd kegyvesztettsége után Richelieu bíboros vitte tovább egészen 1625 második feléig, amíg a hugenotta lázadás és annak angol támogatása ismét szükségessé nem tette a spanyol Habsburgok felé való közeledést. A hatalomváltásról részletesen lásd: Jean-Christian PETITFILS, *Louis XIII*, Paris, Perrin, 352–369.

⁷⁸ Césy levelei XIII. Lajosnak és Pierre Brûlart de Puyzieux külügyi államtitkárnak, 1623. július 31. és augusztus 20. BnF, Ms. fr. 16145, Fol. 190, 198. Közli Eudoxiu HURMUZAKI, *Documente privitoare la istoria românilor, Suplement I. Vol. 1/1. 1518–1780. Documente culșe din Biblioteca Natională din Paris de Gr. G. Tocilescu, din Archivele Ministeriului Afacerilor Străine din Paris de A. I. Odobescu*, București, 1885, 215, 218.

⁷⁹ Césy levele XIII. Lajosnak, 1624. december 8. BnF, Ms. fr. 16150, Fol. 352–353.

⁸⁰ A konstantinápolyi holland követ, Cornelis Haga tevékenységét az alábbi mű jól bemutatja: Alexander H. DE GROOT, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic: A History of the Earliest Diplomatic Relations, 1610–1630*, 1978.

ugyanakkor személy szerint ne ő tűnjön békekötés megakadályozójának. Césy grófja 1625. május 16-ai levelében⁸¹ részletesen beszámolt XIII. Lajosnak az erdélyi követtel, szövérdi Gáspár Jánossal⁸² folytatott megbeszéléséről. Utóbbi Bethlen Gábor nevében arra kérte, hogy járjon közben a császár és a szultán közötti béke felfüggesztése érdekében. Gáspár egyenesen úgy interpretálta az erdélyi követek jelenlétét a gyarmati tárgyalásokon, hogy a békekötés megakadályozása miatt küldte őket oda a fejedelem. Azonban hogy ne ők legyenek a felelősök, fontosnak tartotta, hogy a Portáról újabb levelet küldessenek a budai pasának, és a császárral lehetőleg hitessék el, hogy a szultánnak nem áll szándékában a békekötés. A két követ beszélgetéséből ugyanakkor az is kiderült, hogy Gáspárnak nem volt utasítása a béke felfüggesztését kérni a Portától, hanem a fejedelemnek a török méltóságoknak írt levelei a béke meg nem kötését tanácsolták a háború javaslata nélkül. Gáspár János az angol, a velencei és a holland követeknél is hasonlóképpen járt el, akik francia társukhoz hasonlóan megígérték közbenjárásukat, majd végiglátogatták a portai méltóságokat és kérték a béketárgyalások felfüggesztését.

Franciaország és az Oszmán Birodalom viszonya szempontjából is fontos jelentősége volt annak, hogy a császár ne kössön békét a szultánnal. A XVI. század első felében, az „*alliance de revers*” politikája keretében létrejövő katonai együttműködést⁸³ a XVII. századra némiképp hűvösebb viszony váltotta fel, azonban Párizs továbbra is számított az oszmán ellensúlyozó erőre a Habsburg Birodalommal szemben.⁸⁴ A konstantinápolyi francia követ jelentéseiből kitűnik, hogy a portai diplomácia tisztában volt azzal, hogy mit vár tőle Franciaország a harmincéves háború kontextusában. A gyarmati megállapodás megszületésének hírére Césy látogatást tett Görcsi Mehmed kajmakámnál, amelynek során utóbbi a nemtetszését fejezte ki a békekötés kapcsán, mondván, Szúfi Mehmed budai pasa⁸⁵ egy korábbi parancshoz tartotta magát. De időközben megváltoztak a feltételek, amióta az

⁸¹ Césy levele XIII. Lajosnak, 1625. május 16. BnF, Ms. fr. 16150, Fol. 394–397.

⁸² Báthory Gábor uralkodása alatt marosszéki főkirálybíró, Bethlen Gábor idején marosszéki kapitány. BALOGH Judit, *Székelyföldi karrier: Az udvarhelyszéki nemesség hatalomszerzési lehetőségei a 16–17. században*, 2011, 159–161. Főkövetségére révén állapodott meg a fejedelem a Portával az erdélyi adóról 10 ezer aranyban: Török császár levelének translatioja az erdélyi adó felől. Anno 1625 die 29. junii exhibitae Albae. [...] Gáspár János uram hozza volt [...]. = *Török-magyarkori állam-okmánytár I*, szerk. SZILÁDY Áron, SZILÁGYI Sándor, Pest, 1868, 430–433.

⁸³ A Habsburgok hátában támasztott szövetségekkel Jean Bérenger foglalkozott behatóan, lásd többek között az alábbi tanulmányait: *Les vicissitudes de l'alliance militaire franco-turque (1520–1800)*; *La collaboration militaire franco-ottomane à l'époque de la Renaissance*; *Alliance de revers et coopération militaire au XVIIe siècle: La politique française en Europe orientale = Guerres et paix en Europe centrale aux époques moderne et contemporaine: Mélanges d'histoire des relations internationales offerts à Jean Bérenger*, Textes réunies par Daniel Tolle, Paris, Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 2003, 297–329; 331–343; 345–360.

⁸⁴ Michael HOCHEDLINGER, *Die französisch-osmanische "Freundschaft" 1525–1792: Element antihabsburgischer Politik, Gleichgewichtsinstrument, Prestigeunternehmung – Aufriß eines Problems*, MIÖG 102/1–2 (1994), 108–171.

⁸⁵ A török békebiztosok neveit felsorolja: JÁSZAY P., *A gyarmati béke... i. m.*, 25.

Ausztriai ház a „törvénytelenégeivel” („*usurpations*”) háborút vívott ki maga ellen, amelyek ellen a francia király is olyannyira tiltakozik, hogy másféle lépéseket vár a szultántól.⁸⁶ E lépéseket pedig minden bizonnyal az erdélyi fejedelem által a császár hátában támasztott katonai diverzióban látta a francia diplomácia, amely az erdélyi kérdést mindenkor az „*alliance de revers*” politikájának keretein belül kezelte.

A maga részéről Bethlen Gábor mindent megtett, hogy a gyarmati béketárgyalások elhalasztását vagy késleltetését elérje, többek között azáltal, hogy mindkét félnek a fegyverkezést ajánlotta a megbeszélések 1624 őszi előkészítésével párhuzamosan, sőt, maga is hajdúfelkelést hirdetett a hozzá tartozó vármegyékben.⁸⁷ Bár fontos eredménynek számított, hogy a császári-magyar fél tiltakozása⁸⁸ ellenére küldöttei végül részt vehettek a tárgyalásokon, a fejedelem legfőbb célkitűzése, vagyis Erdélynek mint „*szabados fejedelemségnek*” a gyarmati békébe való befoglalása⁸⁹ mégsem valósult meg. 1626-os támadása előestéjén a II. Ferdinándnak írt leveléből pedig az is kiderül, hogy Bethlen Gábor e tényt sorolta sérelmei listájának élére:

„A' béke pontjai ellen rajtam elkövetett azon jogtalanságok közül némellyeket jelen levelemben csász. felségednek ime megemlitendőknek gondoltam. Midőn a' múlt évben, felséged és 'a török császár között a' békealkudozások folyának, és az én, általam a közjó tekintetéből oda rendelt, biztosaim azt előmozdítani szinte törekedve, a' többek között erdélynek hajdani állapotjáról is említést tönnek, és alarák hogy arról a' béke cikkelyei közé szinte iktassék valami ez pedig, a' mennyiben ott semmi más, kérdésben nem forgott, mint hogy erdély azon helyzetében maradna és tartatnék meg, mellyben vala az üdötől fogva, midőn a' fejedelmek bizonyos egyezkedései által, a' magyar koronától különvált fejedelemséggé emeltetett, csász. felséged minden kára, minden sérelme nélkül.”⁹⁰

A fejedelem a gyarmati tárgyalásokon elszenvedett kudarcából, illetve magának a békekötésnek az elkerülhetetlen tényéből láthatólag mégis előnyt tudott kovácsolni, már ami a konstantinápolyi tárgyalásait illette. Az oszmán politikai elit felé fokozottan hangsúlyozott szorgalmas közbenjárását a portai követeknek szintén kommunikálta, így például latin nyelvű másolatban megküldte nekik a császár küldöttei által május végén beterjesztett pontokat,

⁸⁶ Césy levele XIII. Lajosnak, 1625. június 22. BnF, Ms. fr. 16150, Fol. 407.

⁸⁷ JÁSZAY P., *A gyarmati béke... i. m.*, 12–14, 18.

⁸⁸ Lásd például ^{Esterházy Miklós ellenérveit} a Sennyey Istvánnak címzett, 1625. január 9-ei levelében. *Galántai gróf Eszterházy... i. m.*, 140.

⁸⁹ Kamuthi Farkas levele Bethlen Gábornak, Párkány, 1625. április 26. Bethlen Gábor irata *Budán a két Cászár között mostan tractáltatandó békesség conditiói közzé Erdélt most mint inserálják s mint ne* külcimmal.

GERGELY Samu, *Adalék „Bethlen Gábor és a Porta” című közleményhez: Második közlemény* = TT 6(1883), 131–154. Idézett oldalak: 139, 146–148.

⁹⁰ Bethlen Gábor levele II. Ferdinándnak, Gyulafehérvár, 1626. augusztus 21. *Galántai gróf Eszterházy... i. m.*, 342–343. JÁSZAY P., *A szőnyi béke... i. m.*, 181–182.

továbbá a rájuk adott ellenérveit a Porta részére.⁹¹ Az Erdélyi Fejedelemség kihagyásával létrejött békeszerződés hatásait Césy végső soron úgy interpretálta, hogy Bethlen Gábort nem nagyon korlátozza majd a budai pasa által megkötött béke, mivel az erdélyi küldöttek nem voltak hajlandók aláírni.⁹² Véleménye szerint a fejedelem jól játszik erőivel, és anélkül tud diverziót támasztani a császár hátában, hogy a törököt a kereszténységre vonná.⁹³

Mindezek tükrében elmondható, hogy 1625 folyamán Bethlen Gábor nagyon jó színben tűnt fel a konstantinápolyi francia követ előtt. Olyannyira, hogy Césynek mindvégig az a benyomása támadt a kajmakámtól kapott kedvező válaszok (miszerint a szultán nem helyesli a budai pasa békekötését), Gáspár díván-beli szívélyes fogadtatása és az ott neki adott portai ajándékok, valamint az erdélyiek által a kajmakám részére kifizetett, hatezer velencei arany összege alapján,⁹⁴ hogy egy császárelenes hadjárat, azaz francia szempontból nézve diverzió kizárólag az erdélyi fejedelemtől függött. Annál is inkább úgy gondolhatta, hogy a fejedelem többet tehet meg a Portán, mint azt gondolják, mivel Bethlen Gábor követe többször is hangsúlyozta neki, hogy ha a szultán megköti a békét a császárral, az erdélyi fejedelem akkor sem lesz híján az indokoknak, hogy megtörje azt, cserébe azért, hogy a francia király a számára adott feltételeibe belefoglalja az érdekeit és megoltalmazását. A gyarmati megállapodás hírére Césy két, XIII. Lajosnak írt levelében Bethlen Gábor hadba lépésének lehetőségét is mérlegelte, és arról tájékoztatta uralkodóját, hogy a fejedelem nem fog „általános érvekért” („*parolles generalles*”), sem „saját érdekből” („*pour son particullier*”) a császár ellen fordulni, hanem csak ha a francia uralkodó szolgálatához köti érdeke, és csak bizonyos feltételekkel.⁹⁵

Mik voltak ezek az erdélyi érdekek, illetve feltételek, és mik teljesültek belőlük? 1624–1625 telén francia követ érkezett Gyulafehérvárra egy Sébastien de Breyant de Montalto⁹⁶ nevű, ezredparancsnoki rangban szolgáló katona személyében. Követségéről csak szórványos adatok állnak rendelkezésre. Ha hinni lehet egy bizonyos Bornemissza, talán

⁹¹ Articles proposés au Prince de Transylvanie par les commissaires de l'Empereur, juin 1625. BnF, Les cinq cents de Colbert 483, Fol. 268–270. Responsio Serenissimi Principis ad propositiones Germanorum. Uo., Fol. 271–272. Bethlen Gábor emlékirata az osztrákoknak adandó választ illetőleg. ÓVÁRY L., Oklevéltár... i. m., 572–574.

⁹² Césy levelei Henri-Auguste de Loménie de Brienne külügyi államtitkárnak és XIII. Lajosnak, 1625. július 13. és augusztus 10. BnF, Ms. fr. 16150, Fol. 415, 421.

⁹³ Césy levele Philippe de Béthune római francia követnek, 1625. június 22. BnF, Ms. fr. 16151, Fol. 125.

⁹⁴ Césy rendkívülinek nevezte és a velencei követéhez hasonlította a Gáspár János tiszteletére adott fogadást, amelyre a szultánnál és a nagyvezérnél tett látogatása után került sor, és amelyet állítólag az erdélyi követeknek korábban nem tartottak. Césy levele XIII. Lajosnak, 1625. május 16. BnF, Ms. fr. 16150, Fol. 394.

⁹⁵ Césy levelei XIII. Lajosnak, 1625. június 5 és 22. Uo, Fol. 404–409.

⁹⁶ Különböző névváltozatai: Sebastianus Boecourt / Breyant de Monte Alto, Montespin(a), Montesfrin. Utóbbi vélhetően egy átírási hiba az alábbi forrásközleményben: I. HUDIȚĂ, *Recueil de documents... i. m.*, 50. Személyéről, valamint az Erdély és Franciaország közötti követi tevékenységéről lásd: HÁMORI NAGY Zsuzsanna, *Francia követ Erdélyben 1625-ben*, megjelenés előtt, Levéltári Közlemények, 2018/1–2 (89. évf.).

kolozsvári Bornemissza Ferenc Césy grófjának írt levelének,⁹⁷ továbbá Pázmány Péter információinak,⁹⁸ akkor Montalto XIII. Lajos nevében arra sürgette Bethlent, hogy csatlakozzon a formálódó Habsburg-ellenes koalícióhoz és török segítséggel⁹⁹ indítson háborút a császár ellen. Bethlen Gábornak e követségre adott válasza másolatban, részletesebben fennmaradt.¹⁰⁰ Ebben a császár elleni támadása anyagi és katonai feltételein kívül a következőket kérte: 1. vegyék fel a francia uralkodó által kezdeményezett szövetségbe; 2. a szövetségesek ne lépjenek hadba és ne kössenek békét a beleegyezése, tudta és befoglalása nélkül; 3. ha a császár megtámadja, a szövetségesek nyújtsanak számára védelmet. Kisebb-nagyobb módosításokkal vagy más megfogalmazásban ezek a feltételek adták a magvát a mintegy másfél éven át, 1624–1625 telétől 1626 nyaráig tartó tárgyalásoknak, amelyek az erdélyi-francia érintkezések egyik legintenzívebb szakaszát jelentették Bethlen Gábor uralkodása idején.

A feltételek megvalósulásának, illetve meg nem valósulásának részletes vizsgálata előtt fontos kiemelni, hogy mivel eredendően két szálon: Konstantinápolyon keresztül, valamint egyszerre közvetlen követek révén is folytak az alkudozások, a vizsgált időszak végére eltérő értelmezési lehetőséget hagyó álláspontok alakultak ki, amelyek a felek kölcsönös csalódottságához vezettek és hozzájárultak a tárgyalások megszakadásához, éppen akkor, amikor ténylegesen sor került Bethlen Gábor hadjáratára.

A konstantinápolyi tárgyalások során megvitatott feltételek a Montaltónak adott fejedelmi rezolúcióban foglaltakhoz, valamint a közvetlen érintkezésekhez képest az alábbi eltéréseket mutatják. Először 1625 tavaszán Gáspár János közölte, majd nyáron az erdélyi portai rezidens, Balásházi László adta át újra a portai követeknek Bethlen Gábor feltételeit a császár elleni hadba lépése esetére.¹⁰¹ Amellett, hogy a konstantinápolyi követek mindannyian túlzónak tartották a fejedelem anyagi és hadi követeléseit, ugyanaz az apró különbség

⁹⁷ Az 1625. március 15-én kelt levelet teljes terjedelmében közli: Dénes HARAI: *Gabriel Bethlen: Prince de Transylvanie et roi élu de Hongrie (1580–1629)*, Paris, L'Harmattan, 2013, 246. A levelet már részleteiben – de a Montaltóra vonatkozó bekezdés nélkül – közölte I. HUDITÁ, *Recueil... i. m.* 35–37., aki a szerzőt Bornemissza Ferencként azonosította. Ezzel szemben Bornemissza Jánusként HARAI D., *A francia–erdélyi kapcsolatok titkos útjain: Bornemissza Ferenc és János diplomáciai tevékenysége az 1620-as években = Szeljegyzetek Magyarországtörténetéhez*, szerk. ILLIK Péter, Budapest, 2016, 34–73.

⁹⁸ Pázmány Péter levele II. Ferdinándnak, Nagyszombat, 1625. február 12. Közli: GINDELY A., *Okmánytár... i. m.* 407–409.

⁹⁹ „[...] *et ope Turcica bellum movendum principem diligenter instigavit.*” Uo., 408. Nem tudni, Pázmány kitől szerezte az információit, de a francia külpolitika ismeretében e kitétel gyanúsra tűnik.

¹⁰⁰ Bethlen Gábor rezolúciója Pfalzi Frigyesnek, BHStA Kasten Blau 122/3c. Fol. 163–164. Ezúton köszönöm Kármán Gábornak, hogy rendelkezésemre bocsátotta a dokumentumról készített átirását. Frigyes Hágából, 1625. március 31-én kelt válaszát közli GINDELY A.: *Okmánytár... i. m.* 409–411.

¹⁰¹ Césy levelei XIII. Lajosnak, 1625. június 5. és augusztus 10. BnF, Ms. fr. 16150, Fol. 404, 421v. A fejedelem feltételei angol és olasz nyelven: Thomas Roe levele Edward Conway-nak, 1625. május 28. *The Negotiations of Sir Thomas ROE... i. m.*, 401–403. *Conditioni che desidera il Principe Gábor con l'unione de Principi Collegati.* ÓVÁRY L., *Oklevéltár... i. m.*, 571–572.

figyelhető meg mindhárom változatban, mégpedig a fejedelem beleegyezésének elhagyása háború indítása vagy békekötés esetére. Mivel tudható, hogy a Montaltóval küldött rezolúciójára 1625 augusztusáig nem kapott választ Franciaországból, utóbbi módosítás arra utal, hogy a fejedelem talán saját maga vonta vissza a jövőre univerzális béke megkötéséhez adandó beleegyezésének feltételét. A kifejezés a későbbiekben már egyszer sem szerepelt a megtárgyalt pontok között, helyette pusztán a tudta vagy befoglalása maradt megfogalmazva.

Ehhez képest még egy további hangsúlyeltolódás figyelhető meg az 1626 eleji alkudozásokban, amelyek során Césy a saját tolmácsát, Tomasso Fornettit¹⁰² küldte Erdélybe tárgyalni, mivel az erdélyi kapitiháról, Balásházi Lászlóról bebizonyosodott, hogy huzamosabb ideje információkat szivároztat ki a császári rezidens részére.¹⁰³ Fornetti 1626. januári instrukciói¹⁰⁴ szerint a békekötéshez szükséges beleegyezés az erdélyi oldalról átkerült a franciákhoz: míg XIII. Lajosnak tehát nem lett volna szüksége Bethlen beleegyezésének elnyerésére a leendő béke megkötéséhez, hanem csak a fejedelem befoglalását ígérte meg, addig utóbbi csakis a francia uralkodó beleegyezésével köthetett volna békét a császárral. E számára hátrányos változást Bethlen Gábor mégis elfogadta, talán annál is könnyebben, mivel nem kizárt, hogy korábban ő maga vonta vissza e kritériumot. Francia részről nézve ugyanakkor logikus volt, hogy ez a kitétel ne szerepeljen, hiszen mintegy húsz évvel később, a munkácsi szerződés¹⁰⁵ megkötése előtt azzal érvelt ellene a francia diplomácia, hogy az erdélyi fejedelem beleegyezésének meghagyásával az univerzális béke megkötése végső

¹⁰² Az európai követek a XVI. századtól a Galatában és Perában lakó latin keresztény családok tagjait használták tolmácsként. A mindenkor francia követ szolgálatában több generáción keresztül a Fornettik álltak. KERÉKES Dóra, *Diplomaták és kémek Konstantinápolyban*, Budapest, L'Harmattan, 2010, 71.

¹⁰³ Már 1625 elején felmerült a gyanú, hogy Balásházi információkat szivároztatott ki a császári oldalnak, így a követek úgy döntöttek, saját futárt küldenek Bethlen Gáborhoz a szultán neki szóló levele másolatával, nehogy a rezidens eltitkolja. Roe felveti, hogy esetleg nem ura parancsára informálta-e a császári rezidens, de végül a kapitihá katolikus vallásában határozta meg viselkedése okát. Roe levele Edward Conway-nak, 1624. [1625.] február 21. *The Negotiations of Sir Thomas ROE... i. m.*, 356. Césy az árulást mint kész tényt 1626 elején írta meg a francia udvarba, és ezzel indokolta Fornetti Erdélybe küldését. Césy levelei Henri-Auguste de Loménie de Brienne külügyi államtitkárnak és XIII. Lajosnak, 1625. március 4. BnF, Ms. fr. 16150, Fol. 379., valamint 1626. január 12. Ad, 133CP3, Fol. 193–194. Bár Césy 1625. márciusi leveléből az derül ki, hogy Balásházit már ekkor haza akarták rendelni, mivel megharagította urát, a fejedelem végül csak 1626 közepén hívta vissza „bizonyos okból”, majd 1627-ben börtönöztette be a portai szolgálata alatt felhalmozott tartozásai miatt. *Levelek és acták Bethlen Gábor uralkodása történetéhez 1620–1627 közt: Negyedik közlemény* = TT 9(1886), 656. *Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei*, kiad. SZILÁGYI Sándor, Budapest, 1879, 445. Diplomata karrierje ezzel azonban nem tört meg, I. Rákóczi György fejedelemsége alatt az eperjesi traktán mint a fejedelem küldötte szerepelt. FRANKL Vilmos, *Az eperjesi béke 1633-ban*, Századok 5(1871), 195.

¹⁰⁴ *Levelek és acták... i. m.*, 644–647.

¹⁰⁵ A munkácsi szerződés okmányai. SZILÁGYI Sándor, *Okmánytár I. Rákóczy György svéd és francia szövetségeseinek történetéhez*, Budapest, 1873.

oron az Oszmán Birodalomtól függene, amelynek a fejedelem a vazallusa.¹⁰⁶ Hasonló megfontolások vezérelhették az 1620-as évek francia külpolitikájának irányítóit is.

Míg az univerzális béke megkötéséhez szükséges beleegyezés témája csak húsz évvel később vált az erdélyi-francia diplomáciai tárgyalások egyik neuralgikus pontjává, addig egy sokkal sürgetőbb kérdésben, az erdélyi fejedelemnek adandó hadsegély összegének és kifizetésének tárgyában a konstantinápolyi francia követ által irányított alkudozások – tévesen – jóval kedvezőbb helyzetet vázoltak, mint amilyenről valójában, a közvetlen tárgyalások útján szó esett. Mivel Césy 1626 tavaszára már mintegy három hónapos késéssel kapta meg uralkodója leveleit,¹⁰⁷ így a korábbi információkra alapozva Fornetti küldésekor havi 40 ezer talléros hadsegélyt ígért Bethlen Gábornak a szövetségesek nevében, amelynek a negyedének kifizetését a francia király vállalta volna magára. Amint majd látható lesz, a XIII. Lajostól jövő információhoz képest – miszerint nem áll rendelkezésre pénz a diverzióhoz – nem csoda, hogy a fejedelem a beleegyezés kérdésének számára hátrányos alakulása mellett is elfogadta a tolmács által vitt feltételeket, és 1626 tavaszán kolozsvári Bornemissza Ferencet küldte Konstantinápolyba azzal a felhatalmazással, hogy az előleg kifizetésének részleteiről tovább tárgyaljon a Habsburg-ellenes hatalmak képviselőivel.

A portai diplomácia korlátai azonban nem csak az információáramlás lassúságában, hanem abban is megmutatkoztak, hogy sem a francia, sem az angol, holland vagy velencei követeknek nem volt felhatalmazása a szövetség ügyében tárgyalni,¹⁰⁸ ráadásul Bornemisszát a fejedelem rövidesen vissza is hívta a közvetlen követeken keresztül folytatott tárgyalásokra hivatkozva. Így mindhárom, az ügyben egyébként szorgalmasan eljáró diplomatának: Césynek, Fornettinek és Bornemisszának is csalódnia kellett,¹⁰⁹ amiért nem rajtuk keresztül valósul meg Erdély szövetsége a Habsburg-ellenes hatalmakkal. Césynek tudomásul kellett vennie, hogy uralkodója rajta keresztül csak informálódni akart. A francia külpolitika

¹⁰⁶ Antoine Fouquet de Croissy instrukciói, Münster, 1644. szeptember 15. GERGELY Samu, *I. Rákóczi György összekötése Franciaországgal (A párisi külügyminisztérium levéltárából) Befejező közlemény* = TT 13(1890), 59–76. A Rákóczi beleegyezésének meghagyása elleni kiterjedt érvrendszer: 66–68.

¹⁰⁷ XIII. Lajos 1625. október 31-ei levelét csak 1626. február 8-án kapta meg a velencei posta feltartóztatása miatt, míg egyes februári leveleket csak májusban, márciusiakat pedig júniusban kapott kézhez. Sajnos leveleiben nem tett említést arra, pontosan mi volt az uralkodó parancsa a Bethlen Gáborral való tárgyalásokra vonatkozóan. Césy levelei XIII. Lajosnak, 1626. február 8. és május 18. BnF, Ms. fr. 16150, Fol. 475, 508.

¹⁰⁸ Az udvari véleményekhez hasonlóan kezdetben sem Césy, sem Roe nem támogatta, hogy az egyezkedések Konstantinápolyon keresztül folyjanak. A francia követ tevékenysége nyomán a későbbiekben viszont a velencei bailo is úgy gondolta, hogy a Portáról Erdélybe küldött követek útján kellene tárgyalni. Roe levele Edward Conway-nak, 1625. május 5. *The Negotiations of Sir Thomas ROE... i. m.*, 391–392. Césy levele XIII. Lajosnak, 1625. június 5. BnF, Ms. fr. 16150, Fol. 404. Zorzi Guistiniani bailo jelentése, 1626. május 18. ÓVÁRY L., *Oklevéltár... i. m.*, 624.

¹⁰⁹ Érzékletes képet festenek a három résztvevő reményeiről, majd csalódottságáról Césy XIII. Lajosnak 1626. május 18-án és június 2-án írt levelei, illetve ezek ellentétes hangvétele. Bornemissza hirtelen visszahívásáról, amely az erdélyi urat is meglepte, utóbbi levél számol be. BnF, Ms. fr. 16150, Fol. 508–511, 516.

fordulata mellett személyes csalódása is hozzájárulhatott ahhoz a kiábrándultsághoz és kellemtelenséghez, amellyel 1626 nyaratól járt közben a Portán a fejedelem ügyének érdekében. Mindeközben hazafelé írt leveleiben – korábbi pozitív hozzáállásával szemben – immár negatív színben tüntette fel Bethlen Gábor igyekezeteit, meghazudtolta a fejedelem Franciaországba küldött követe instrukcióit, és összességében kétségbe vonta őszinteségét a császár elleni hadjárata feltételeinek megszervezésére.¹¹⁰ Jóval enyhébb formában, de 1626 nyarára – tehát éppen az erdélyi támadás előestéjére – már a francia udvar is megkérdőjelezte, hogy a fejedelemnek valóban szándékában áll-e hadjáratot indítani.¹¹¹ Ugyanakkor XIII. Lajos arra utasította Césyt, hogy mindig a legudvariasosabban érintkezzen Bethlennel és továbbra is járjon közben érdekeiért a Portán.¹¹²

A csalódottság azonban kölcsönös volt, mivel Bethlen Gábor és XIII. Lajos közvetlen követeken keresztül folytatott alkudozásai sem vezettek eredményre, sőt, a feltételeket megvizsgálva kiderül: a francia fél szinte egyiket sem tudta vagy akarta volna teljesíteni. A legegyszerűbb a fejedelem megoltalmazásának kérdését vizsgálni: a francia uralkodó az 1625–1626-ban folytatott tárgyalásaik alkalmával egyszer sem reagált erre a feltételre semmit, annak ellenére, hogy Bethlen Gábor minden egyes kapcsolatfelvételnél jelezte, hogy igényt tart XIII. Lajos és a szövetségesek védelmére. Ez az igény nemcsak, hogy megválaszolatlan maradt, hanem adott esetben el sem jutott a francia udvarig. 1626 tavaszán Bethlen Gábor Fornettivel tárgyalva kifejezte abbéli reményét, hogy ha sikerül visszaszereznie Oppeln és Ratibor hercegségét, akkor egyes német fejedelemségekhez hasonlóan ő is XIII. Lajos protektorátusa alá szeretne helyezkedni. Ezt az információt Césy egyáltalán nem továbbította uralkodójának, hanem csak a velencei bailo levelezéséből tudható, akivel ezek szerint megosztotta.¹¹³

Arról, hogy Bethlen Gábor részéről ez a fajta sokszoros, explicit utalás XIII. Lajos védelmének elnyerésére akár terhes is lehetett a francia diplomáciának, az angol analógia árulkodik. 1625 tavaszán ugyanis, miután az erdélyi követ közölte a fejedelem feltételeit, Thomas Roe nyíltan megmondta neki, hogy a kereszténység két leghatalmasabb királyával, az

¹¹⁰ Césy a portai méltóságoknál a továbbiakban csak azért járt közben az erdélyi követ kérésére, hogy az angol, holland és velencei követek előtt ne váljon gyanússá. Véleménye szerint a fejedelem ekkor már „csak időhúzásra játszott, hogy annak köteleződjön el, aki a legtöbbet kínálja.” A Montaltónak adott fejedelmi instrukciók közül pedig hamisnak nevezte azokat, amelyeket a portai méltóságokkal kellett volna megtárgyalni. Césy levelei XIII. Lajosnak, 1626. július 12 és 26. BnF, Ms. fr. 16150, Fol. 534–535, 547–548. Az uralkodó egyébként csak 1626. október 30-ai levelében állította le Césy tárgyalásait a protestáns államok portai követeivel. An, KK1364, Fol. 262.

¹¹¹ XIII. Lajos levele Césynek, Párizs, 1626. július 7. Uo., Fol. 50.

¹¹² XIII. Lajos levele Césynek, Párizs, 1627. május 14. An, KK1365, Fol. 262. Közli: HÁMORI NAGY Zs., *Francia követ Erdélyben... i. m.*

¹¹³ Zorzi Guistiniani bailo jelentése, 1626. május 18. ÓVÁRY L., *Oklevéltár... i. m.*, 622.

angollal és a franciával nem úgy kell tárgyalni, mint holmi morva vagy sziléziai küldöttekkel, és védelmüket sem könyörögve kell kérni, mintha minden jöttmentnek osztogatnák, hanem fejedelmi méltóságához híven kell elnyernie azt.¹¹⁴ Bethlen Gábornak a franciák felé jelzett igénye ráadásul még azzal a többletjelentéssel is bírt, hogy utalt Franciaország esetleges beavatkozására a német ügyekbe, illetve hogy magára mint protestáns német fejedelemre hivatkozott. Amellett, hogy utóbbira más példa¹¹⁵ is akad a Franciaországgal folytatott tárgyalásai során, XIII. Lajostól nem volt reálisan elvárható, hogy eleget tegyen egy hasonló kérésnek: az 1620-as években a protestáns német fejedelmek felé épphogy csak nyitást kezdeményező francia külpolitika ugyanebben a korszakban még a katolikus Bajorországot sem vette a védelme alá.¹¹⁶ Végül pedig, Franciaország részéről azért is maradhatott az erdélyi fejedelem megóvása a császártól visszhang nélkül, mivel az Oszmán Birodalom alattvalója volt, így eleve a szultán védelme alatt állónak tekinthették. Ahogy arra Césy grófja 1626 tavaszán írt egyik levele is utal: Bethlen minden védelmet és biztosítékot meg fog kapni a szultántól, amire csak vágyik, ha azt a perzsa helyzet engedi.¹¹⁷

Bethlen Gábor szövetségi feltételei közül a védelem kérdése összefüggött a leendő békeszerződésbe való befoglalásának igényével, hiszen erre azért is volt szüksége, hogy a korszak követelményeinek megfelelően nemzetközi szerződés garantálja biztonságát¹¹⁸ a császár lehetséges jövőbeli bosszúja esetén. A beleegyezés és a befoglalás kérdésének elemzése után ehhez a témakörhöz sorolható még a fejedelemnek a Habsburg-ellenes koalícióhoz való csatlakozását célzó feltétele, amely kölcsönös védelmet biztosított a

¹¹⁴ „He must make a difference in treating with the two most potent kings of Christendome, from deputies of Moravia and Silesia, and such like; and not expect, that their protection should goe a begging, like the bulls of Rome, exposed to all commers; but he must seeke it in a manner becomming his quality.” Lásd Roe 43. lábjegyzetben hivatkozott levelét.

¹¹⁵ Jellemzően például a lezajlott hadjárata után Césyvel folytatott portai tárgyalásokon. Césy levele XIII. Lajosnak, 1627. február 20. Ad, 133CP3, Fol. 368.

¹¹⁶ Azért nem került sor Bajorország francia protektorátus alá helyezésére, mivel a bajor választófejedelmi címet Franciaország nem ismerte el. Geoffrey PARKER, *The Thirty Years War*, London, Routledge & Kegan Paul, 1984, 71. A bajorokkal, továbbá a Rajna-menti egyházi választófejedelmekkel az 1630-as években, a svéd csapatok német területeken való megjelenésekor merült fel a védelmi szerződések megkötése. Így a bajorokkal 1631. május 8-án írták alá a közös védelmi szerződést Fontainebleau-ban. Robert BIRELEY, *The Jesuits and the Thirty Years War: Kings, Courts, and Confessors*, Cambridge University Press, 2003, 110.

¹¹⁷ „[...] tirera du Grand Seigneur toute la protection et le secours qu'il scauroit désirer.” Césy levele Henri-Auguste de Loménie de Brienne külügyi államtitkárnak, 1626. április 19. BnF, Ms. fr. 16150, Fol. 498.

¹¹⁸ Az államok biztonsága garanciáinak korabeli koncepciójáról lásd: *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland, Band 5. Pro-Soz*, Hrsg. Otto BRUNNER, Werner CONZE, Reinhard KOSELLECK, Klett-Cotta, 1994, Art. Sicherheit, 838–839; 842. Magyar és erdélyi vonatkozásban: R. VÁRKONYI Ágnes, *Magyarország és Erdély a kora újkori békekötésekben*, Zempléni Múzsa: társadalomtudományi és kulturális folyóirat 7/4 (28)2007, 5–14.

résztevőknek: így tett az 1625 decemberében megkötött hágai, majd az azt erdélyi részvétellel kibővítő 1626. decemberi westminsteri szerződés is.¹¹⁹

Bár a hágai szerződésben szintén felkérték, Franciaország végül nem csatlakozott a koalícióhoz. Külpolitikáját ekkoriban a nyílt Habsburg-ellenesség helyett a felszínen a konfesszionális alapokon álló szövetségkeresés, titkos diplomáciai tárgyalásokon keresztül pedig az indirekt háború támogatása jellemezte. Elsősorban a Velence és Savoya csatlakozásával létrejött lyoni liga tagjaként Franciaország igyekezett megakadályozni, hogy Spanyolország ellenőrizze a stratégiai fontosságú Valtellina völgyet.¹²⁰ Az 1625-ben újra fellángoló, és az elvben szövetséges angolok által aktívan támogatott hugenotta felkelések miatt azonban 1626-ra ismét előtérbe került a spanyol reláció. 1626 májusában megkötötték a Spanyolországnak előnyös monzóni békét a Valtellina völgy ügyében, majd 1627-re a spanyol-francia szövetséget, amely Anglia ellen irányult.¹²¹ Tehát bár megfigyelhető volt a protestáns államok, azaz a leendő hágai szövetség tagjai felé való közeledés, illetve anyagi hozzájárulás hadviselésükhöz,¹²² 1625 közepén azonban még maguk a leendő szövetségesek sem tudták, hogy Franciaország felekezeti megfontolásokból végül nem fog csatlakozni az általa kezdeményezett Habsburg-ellenes koalícióhoz. A hugenotta lázongásoktól sújtott Francia Királyság élén álló XIII. Lajos, egyben a legkeresztényibb király titulussal rendelkező uralkodó ekkor még vonakodott csatlakozni egy protestáns szövetséghez, így utasította hágai követét, hogy ne vegyen részt a koalíciós tárgyalásokon, hanem csak egyesével tárgyaljon a küldöttekkel.¹²³

Még a francia külpolitika e döntő fordulata előtt, 1625 augusztusában érkezett Bethlen Gáborhoz XIII. Lajos másik követe, Leon de Priard,¹²⁴ akinek révén kinyilvánította, hogy

¹¹⁹ Szövegük megtalálható: SZILÁGYI Sándor, *Adalékok Bethlen Gábor szövetkezéseinek történetéhez*. Budapest, Akadémia, 1873 (Értekezések a történelmi tudományok köréből. II. 8.), 78–83. A fejedelemnek a hágai szövetséghez való csatlakozásáról továbbá lásd: PIRI Zoltán, *Bethlen Gábor fejedelem útja a hágai szövetségbe*, *Történelmi Szemle* 41/1–2(1999), 157–176.

¹²⁰ A Svájcban található Valtellina völgy feletti szuverenitást gyakorló protestáns Grisons/Graubünden kanton és a spanyolok által támogatott katolikus alattvalóik között folyó konfliktus azért volt meghatározó, mivel a spanyol seregeknek a völgyön való átvonulását, így Franciaország határainak védelmét is stratégiaileg érintette.

¹²¹ G. PARKER, *The Thirty Years War... i. m.*, 76.

¹²² Az 1625-ben létrejövő angol-francia dinasztikus házasság tárgyalásai keretében esett szó Mansfeld zsoldoseregének közös finanszírozásáról. *Lettres, instructions diplomatiques et papiers d'état du Cardinal de Richelieu, recueillis et publiés par M. AVENEL, Tome second, 1624–1627*, Paris, Imprimerie impériale, 1856 (*Collection de documents inédits sur l'histoire de France, publiés par les soins du ministre de l'instruction publique, Première série, Histoire politique*) 41, 49, 148–149, 198–199, 250–252. Továbbá G. PARKER, *The Thirty Years War... i. m.*, 70.

¹²³ PIRI Z., *Bethlen Gábor fejedelem útja... i. m.*, 171.

¹²⁴ Más névváltozatban d'Épiard. Személyéről csak annyit tudni, hogy 1625. augusztusi útja előtt vélhetően már járt egyszer Erdélyben, mivel a róla szóló levél név szerint hivatkozik rá, mint akinek a visszatérését a fejedelem nagyon várja. Paul Strassburg levele Heinrich Matthias von Thurn grófnak, Gyulafehérvár, 1625. augusztus 15. ÓVÁRY L., *Oklevéltár... i. m.*, 157. Talán ő volt az a gyorsfutár, aki a Montalto Párizsba való szerencsés

kérni fogja a konföderált uralkodóktól az erdélyi fejedelem felvételét szövetségükbe, továbbá hogy ne kössenek békét, vagy ne indítsanak háborút a tudta nélkül. A francia uralkodó válasza egyben sürgette a császár elleni hadjárat megindítását, de más segítséget nem tartalmazott a fejedelem feltételeire azon a halvány ígéreten kívül, hogy talán katonai segítséget tud a helyszínre juttatni. Ezzel párhuzamosan viszont XIII. Lajos nem tudott anyagi támogatást, azaz hadsegélyt felajánlani, mivel saját és szövetségesei hadi kiadásai miatt a kincstára kiürült.¹²⁵ A francia király tehát úgy sürgette a fejedelem császár elleni támadását, tehát a béke megtörését, hogy konkrét hozzájárulást nem tudott volna biztosítani a részére, de a szövetség- és békekötéssel kapcsolatos két feltétel teljesítését azért vállalta volna. Az anyagiakat tekintve a francia udvar hozzáállása 1626-ban sem változott számottevően, így amikor reagálni kellett Césy tolmácsának a fejedelemhez szóló küldetésére, a külügyi államtitkár szkeptikusan azt a választ küldte, hogy „*ugyan adhatnak neki reményt [katonai és pénzbeli segélyre], de nehezen lehet teljesíteni.*”¹²⁶

Sajnos nem ismert, hogy az 1625–1626 fordulóján folytatódó közvetlen erdélyi-francia tárgyalások során pontosan milyen feltételekről esett szó. Montalto ugyan még 1625. november–december tájékán járt Erdélyben, majd egy körülbelül két hónapos lengyelországi fogság után a tavaszt Párizsban töltötte és májusban tért vissza a fejedelemhez XIII. Lajos üzenetével;¹²⁷ de az erdélyi-francia szövetségkötésre végül nem került sor. Ahogyan Bethlen Gábor írta Pázmány Péternek 1626. november 30-án:

„Az olasz és franczus practikák és hívságos reménségek micsodások legyenek, nincsen részünk benne, mert olaszokkal nem tractáltunk, az franczai királlyal sem végeztünk semmit, noha kívánta és tractálta követe által vele való egyezésünket, de bizonyos respectusokra nézve azoknak az proponált kívánságinak nem consentiáltunk és így semmi kötelességünk sem vele sem senkivel ez ég alatt nincsen.”¹²⁸

visszatéréséről szóló, 1625. április 10-én kelt levelet vitte. Simon Contarini velencei követ és Zorzi Giustiniani bailo jelentései, 1625. június 4. és augusztus 9. *Uo.*, 569, 581–583.

¹²⁵ XIII. Lajos válaszáról a Priard érkezésekor a fejedelem mellett tartózkodó Paul Strassburg számolt be Thurn grófnak Kassáról írott két levelében. Ezek kivonata megjelent: *Extractus literarum ex Ungaria scriptarum*. II. Refert articulos Regis Galliae ad Bethlemum per internuncium Dominum De Priard missos. 1625. november 18. *Uo.*, 171–172, 174. E levelek teljes változatát újabban kiadta: Florin Nicolae ARDELEAN, Florina CIURE, *Guerra e diplomazia nella Transilvania dell'anno 1625: Da un documento dell'Archivio di Stato di Venezia*, *Studia historica adriatica ac danubiana*, X/1-2(2017), 68–93, a konkrét levélrészletek: 87–88, 91–93.

¹²⁶ „[...] mais il demande secours d'hommes et d'argent, chose que l'on luy pourra laisser esperer mais il sera difficile de luy en donner l'effect.” Raymond Phélipaux d'Herbault külügyi államtitkár levele Césynek, Párizs, 1626. április 17. An, KK1363, Fol. 258v. Közli HÁMORI NAGY Zs., *Francia követ Erdélyben... i. m.*

¹²⁷ Erről bővebben lásd: *Uo.*

¹²⁸ *Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan... i. m.*, 421.

A fentiek ismeretében Montalto 1626 tavaszi követsége lehetett az, amely végül összefogta a két irányban folyó tárgyalásokat. A Konstantinápolyból küldött tolmács üzenetében szereplő, havi 10 ezer talléros hadsegély mellett a francia király ígérte a tartalmazó feltételeket, miszerint befoglalják az erdélyi fejedelmet a német ügyekről szóló jövődó békébe, amennyiben Bethlen Gábor a császárral csak XIII. Lajos beleegyezésével köt békét; a *subsidiomot* nem nyújtó, de a fejedelemnek a Habsburg-ellenes szövetségben és a békekötésben való részvételét támogató üzenettel. A francia források lappangása miatt a végső ajánlat rekonstruálásához egy velencei követjelentést kell segítségül hívni, amely beszámol arról, hogy Césy milyen tartalmú levelet kapott uralkodójától 1626. február folyamán. Ezek szerint – a Fornetti instrukciójában foglaltak megismérlésén kívül – XIII. Lajos ekkor közölte konstantinápolyi követével, hogy ő maga nem fog tudni csatlakozni a konföderációhoz.¹²⁹ Mindez bármilyen további szövetségkötés megíúsulását jelentette az erdélyi fejedelem és a francia király között.

A Bethlen Gábor három legfőbb feltételére adott válaszokat összegezve így kitűnik, hogy Franciaország nem csak a fejedelem védelmének kérdését hagyta mindvégig szó nélkül, hanem – eredendően konfesszionális természetű belpolitikai nehézségei miatt – végül a szövetségkötés esélyét is elvetette. Így viszont pusztán az a kétséges – és szövetségkötés híján feltehetően szóbeli – ígérlet maradt volna Bethlen fizetsége a katonai diverzióért, miszerint a távoli jövőben a francia király eléri befoglalását a német ügyeket lezáró békébe, annak terhe mellett, hogy a fejedelem viszont csak XIII. Lajos beleegyezésével köthet békét a császárral. Mindez tökéletesen rímel a húsz évvel későbbi, a munkácsi szerződés körüli alkudozások francia attitűdjére: 1644-ben, az I. Rákóczi Györggyel kötendő szövetség részleteiről szólva Ausztriai Anna régenskirálynő a vesztfáliai francia megbízottaknak szóló levelében kifejtette, hogy az erdélyi fejedelem befoglalásáról az univerzális békébe csak szóban állapodjanak meg, nehogy írásban el kelljen köteleződni a fejedelem beleegyezésének megígérésével.¹³⁰

1626-ban a fenti, nem túl előnyös ajánlathoz még hozzájárult a hadsegély kifizetésének lebegtetése, hiszen jelenleg nem állapítható meg, hogy a francia uralkodó végül

¹²⁹ Zorzi Giustiniani bailo jelentése, 1626. február 21. Óváry L., *Oklevéltár... i. m.*, 615–616. Mivel Césy más, az udvarból jövő levélre nem hivatkozott februárban, ezért az eredeti üzenet valószínűleg az az 1625. október 31-én kelt instrukció lehetett, amelyet végül csak 1626. február 8-án kapott kézhez. Lásd a 42. lábjegyzet hivatkozásait.

¹³⁰ Ausztriai Anna levele Claude de Mesmes, Avaux grófja és Abel Servien részére, Párizs, 1644. május 28. *Negotiations secretes touchant la paix de Munster et d'Osnabrug [...], Tome Second [...] 1644&1645*, A La Haye, Chez Jean Neaulme, 1725, 52–53. Az erdélyi bejegyezés elleni argumentáció részeként hivatkoztak továbbá arra, hogy míg az oszmán vazallus erdélyi fejedelem nem tud teljes mértékben elköteleződni, addig XIV. Lajos mint független uralkodó feltétel nélkül köteles betartani az ígérteit. Lásd a 41. lábjegyzetben hivatkozott instrukciót. Fontos különbség ugyanakkor a két korszak tárgyalásai között, hogy a francia fél az 1640-es években elfogadta az I. Rákóczi György és családja védelméről szóló feltételt.

visszavonta-e a havi 10 ezer talléros hozzájárulásának ígértét 1626 tavaszára. A fejedelem hadsegéllyel való további áttatásának valószínűségét erősíti ugyanakkor Bethlennek az összes szövetségesével szemben érzett csalódása a ki nem fizetett összegek tekintetében, míg Franciaország esetében utólag egyenesen arra hivatkozott, hogy katonai diverzióját a Fornetti által vitt ígéretekre alapozta és legalább egy kis összeg kifizetésére számít XIII. Lajostól.¹³¹ Hiába – ahogyan a dán király kivétel a többi szövetséges, úgy a francia uralkodó sem fizetett ki végül semmit az erdélyi fejedelem részére.

*

Az 1625-ös év biztató tendenciái ellenére végül nem sikerült az erdélyi fejedelem érdekeit a francia uralkodóhoz kötni szövetség útján, abból a célból, hogy ne szülessen meg, illetve bomoljon fel a két császár között, Gyarmatnál tárgyalt béke. Franciaország számára, amely egyébként is nehezen tudott volna anyagi támogatást nyújtani a császár elleni katonai diverzióra, valóban ideális, és a *subsidium* biztosításánál jóval olcsóbb megoldás lett volna, ha a Habsburg haderők egy részét leköti az a bizonytalan helyzet, amelyet a töröknek a keresztény területekre való betörése nélkül lehetett volna fenntartani a császár hátában. Hiszen az Oszmán Birodalommal a XVI. század óta ápolt szoros francia kapcsolatok, amelyeket az államérdek – vagy ahogyan ellenzői nevezték – a pokol érdeke miatt tartottak fenn,¹³² valamint az e kapcsolatot szabályozó *alliance de revers* politikája még a XVII. században is folyamatos (ön)igazolást igényelt.¹³³

Azt a vékony határmezsgyét, amelyen a francia külpolitika billegett, jól érzékelteti az 1626-ra kialakult portai helyzet: az erdélyi, a francia, angol, velencei és holland követek szoros együttműködése végül meglehetősen hatékonyan szabotálta a gyarmati béke oszmán ratifikációját, olyannyira, hogy Césy egyenesen úgy látta, hogyha nincsenek az erdélyi fejedelem praktikái és az ő támogatásuk, a két császár már régen békét kötött volna.¹³⁴ Így a fejedelem amellet, hogy engedélyt kért a Portától a maga és a budai pasa részére, hogy a császár követével ők tárgyalhassanak a béke ügyében, egy olyan parancsot is kívánt, ami szerint e követet ne engedhessék tovább, mivel meglenne a jogkörük a tárgyalásra. A

¹³¹ Lásd a 50. lábjegyzetben hivatkozott levelet.

¹³² *Raison d'état* és *raison d'enfer* ellentétbe állításáról és az ezt kísérő heves propagandaháborúról lásd: Etienne THUAU, *Raison d'Etat et pensée politique à l'époque de Richelieu*, Paris, Armand Colin, 1966. Lásd még: William Farr CHURCH, *Richelieu and Reason of State*, New Jersey, Princeton University Press, 1972.

¹³³ Így tett például az egyenesen Richelieu bíborosnak ajánlott és a király engedélyével megjelent mű: *Alliances du Roy avec le Turc, et autres: Justifiées contre les calomnies des Espagnols & de leurs partisans*, par G. Le GUAY, A Paris, Chez Toussaint du Bray, 1626.

¹³⁴ Césy levele XIII. Lajosnak, 1626. december 31. BnF, Ms. fr. 16150, Fol. 614v.

fejedelem a budai pasának írt levelében pedig tovább részletezte, milyen indokokkal lehetne feltartóztatni a Portára küldött császári követet, akinek a visszafordítására vonatkozó tanácsokkal látta el a szultánt is Toldalagi Mihály portai követén keresztül.¹³⁵

Ezzel szemben amint a fejedelem emberei török katonai segítséget kértek, sőt, az oszmán seregeknek az örökös tartományokba való betörésére tettek utalást 1626 nyarán,¹³⁶ a francia követ elállt a direkt támogatástól annyiban, hogy nem foglalt állást, mivel nem kapott parancsot rá nézve. Eljárásában pedig megerősítette XIII. Lajos későbbi levele is, aki őszinte megdöbbenéssel válaszolta követének, hogy természetesen nem kívánja, hogy a törökök megtámadják Ausztriát.¹³⁷ Jellemző, hogy ezt az esetet később úgy jelenítette meg a francia-török szövetség mellett érvelő egyik szerző, hogy annak előnyei a császár számára is nyilvánvalóak, hiszen Césy grófja közbenjárása állították le a Bethlen Gábornak adott oszmán segélyhadak biztosítását 1625-ben (valójában tehát 1626-ban).¹³⁸ XIII. Lajos aggodalma azonban láthatólag nem terjedt ki a Magyar Királyság területére, pedig 1626 őszén az oszmán mellett további három hadsereg pusztította. Mindez visszavezet az eredeti kérdésfelvetéshez, vagyis Bethlen Gábornak a gyarmati békekötés megakadályozására tett igyekezetei, valamint a császár ellen vezetett hadjárata indítóokaihoz.

A gyarmati békével kapcsolatos alkudozások, valamint az azzal párhuzamos erdélyi-francia tárgyalások és a francia diplomáciai források tükrében a következők mondhatók el. Bethlen Gábor fő célkitűzése állama, az Erdélyi Fejedelemség nemzetközi státuszának minél előnyösebb meghatározása és védelmének államközi szerződésbe foglalt garantálása volt. De nem minden áron, hanem csak abban az esetben, ha a meglévő, oszmán vazallus státuszához képest előnyösebb helyzetet érhetett el. Így a császár és a szultán vonatkozásában csak abban az esetben ragaszkodott volna Erdély mint „szabados fejedelemség” befoglalásához a gyarmati békébe, amennyiben egyik birodalom rá vonatkozó igénye sem lett volna rögzítve¹³⁹ – ez a célkitűzése lehetetlennek bizonyult, hiszen mindkét birodalom jogot formált Erdély birtokára. A gyarmati béketárgyalások hátráltatására és felfüggesztésére tett kísérletei ugyanakkor lehetőséget biztosítottak számára, hogy mint a térségben hatalommal és

¹³⁵ Césy levele XIII. Lajosnak, 1626. október 4. Uo., Fol. 573. Bethlen Gábor levele Murteza pasának, 1626. október 13. GERGELY S., *Adalék „Bethlen Gábor és a Porta”... i. m.*, 150. Toldalagi Mihály instrukciói, 1626. június. *Török-magyarkori állam-okmánytár*, szerk. SZILÁDY Áron, SZILÁGYI Sándor, Első kötet, Pest, 1868, 464–465.

¹³⁶ Vö. a Toldalagi instrukcióiban felsorolt 1–3. haszonnal. Uo., 455–456.

¹³⁷ Césy levele XIII. Lajosnak, 1626. augusztus 9. BnF, Ms. fr. 16150, Fol. 549v. XIII. Lajos levele Césynek, Párizs, 1626. október 2. An, KK1364, Fol. 258.

¹³⁸ *Histoire des Turcs, second tome, contenant ce qui s'est passé dans cet empire depuis l'an 1612 jusqu'à[...]* 1649, par F.-E. Du [François-Eudes de] MÉZERAY, A Paris, Chez Matthieu Guillemot, 1650, 99.

¹³⁹ GERGELY S., *Adalék „Bethlen Gábor és a Porta”... i. m.* 146–148.

befolyással rendelkező tényezővel számoljanak vele a Habsburg-ellenes hatalmak, és így annál szívesebben kössenek vele szövetséget. A nemzetközi szövetségben való részvétel ugyanis garantálta volna számára a császár elleni védelmét, valamint személye és erdélyi uralma befoglalását a jövőbeni univerzális békébe. A francia példa mutatja ugyanakkor, hogy a hangsúlyt nem a távoli békekötésbe való befoglalásra, hanem az imminens érdekeinek védelmére helyezte, így a számára előnytelenül alakuló francia tárgyalások miatt XIII. Lajos irányában nem köteleződött, nem is köteleződhetett el. A hágai szövetség tagjai viszont fenntartották számára a szövetségekötés, ezáltal állama és személye védelme és garantálása lehetőségét, amely végül a westminsteri szerződésben öltött testet – immár Bethlen Gábor és II. Ferdinánd békekötése után.

A minden oldalról kölcsönös csalódottsággal végződő 1625–1626-os események egyrészt kiváló képet adnak arról a szoros együttműködésről, amely a Habsburg-ellenes hatalmak portai képviselői és az erdélyi követek között kialakult a gyarmati béketárgyalások felfüggesztése érdekében; másrészt egyszerre mutatják azokat a korlátokat, amelyeket az erdélyi külpolitikának, illetve Bethlen Gábornak nem sikerült leküzdenie leendő szövetségeseivel szemben. Ezek közül a földrajzi távolság csak az egyik, és talán még a legkönnyebben áthidalható volt. A fejedelemmel mint oszmán vazallussal szemben fennálló bizalmatlanságot mutatják viszont az anyagi és katonai feltételeit túlzónak tartó vélemények; az a hozzáállás, hogy az angol¹⁴⁰ vagy a francia király védelmére nem tarthatott automatikusan igényt a császár elleni diverziójáért cserébe; és az a hatalmas anyagi és katonai energia befektetés, amelyet éppen ezen attitűdök miatt kellett megelőlegeznie, hogy a nemzetközi szövetségbe felvegyék, és amelyekért utólag szinte semmilyen pénzbeli kárpótlást nem kapott.

Bethlen Gábor csalódása mellett ugyanakkor kevésbé ismert, hogy az erdélyi fejedelem igyekezetei talán nem mentek teljesen veszendőbe. Erre éppen a francia viszonylat szolgáltat példát, és éppen abban a vonatkozásban, amely az erdélyi-francia tárgyalások végső szakaszában egyedülként megmaradt, vagyis hogy a fejedelem tudtával szülessen meg a jövőbeni békekötés. Bár a westminsteri szerződést csak 1627 februárjában ratifikálta IV. Keresztély dán király, már a Német-római Birodalomba küldött francia követ 1626. decemberi instrukciójában feltűnt az a pont, amely a Dánia és Bajorország közötti esetleges

¹⁴⁰ A franciákra is jellemző pénztelenség mellett az angol uralkodó, I. Károly esetében még a fennálló ellenszenvet is le kellett küzdeni, hiszen Károly többször is kinyilvánította, hogy nem bízik Bethlen Gáborban. Minderről Pfalzi Frigyes Londonba delegált diplomatája, Johann Joachim von Rusdorf számolt be leveleiben, jellegzetesen például 1626. február 23-án vagy október 5-én. *Mémoires et négociations secrètes de Mr. de Rusdorf, conseiller d'état de S. M. Frederic V. Roi de Boheme, Electeur Palatin, pour servir à l'histoire de la guerre de trente ans*, rédigées par Ern. Guill. CUHN, Tome I., A Leipzig, 1789, 677, 746.

francia békeközvetítés kapcsán felhívta a figyelmet az erdélyi fejedelemeire. Mégpedig Bethlen Gábor későbbi, a békefeltételekről szóló megállapodás utáni értesítését ajánlotta arra az esetre, ha a dán király a bajor tárgyalásokról informálni akarná a fejedelmet, nehogy utóbbi kiszivárogtasson valamit a császárnak.¹⁴¹ Összességében tehát e némiképp pejoratív megfogalmazás mutat rá a legjobban arra, hogy az erdélyi fejedelemei érdekei végül már húsz évvel a vesztfáliai tárgyalások előtt, 1626 folyamán megjelentek a nemzetközi porondon, és az egyik, a német ügyeket érintő békealkudozás előkészítése alkalmával a résztvevők számoltak azzal, hogy a békének legalábbis a tudtával kell megszületnie.

¹⁴¹ Henri de Gournay, Marcheville grófja instrukciói, 1626. december. An, KK1364, Fol. 423.